

STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE STOLAC

2015. - 2024.

Stolac, prosinac 2018.

SADRŽAJ

1	UVOD	3
2	METODOLOGIJA KREIRANJA STRATEGIJE RAZVOJA.....	5
3	SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA	6
3.1	Zemljopisni položaj i prirodne karakteristike.....	6
3.2	Povijesni kontekst.....	7
3.3	Prirodni resursi	10
3.4	Prometna povezanost	11
3.5	Demografske karakteristike kretanja	12
3.5.1	Broj stanovnika i prostorni raspored	12
3.5.2	Struktura stanovnika.....	13
3.5.3	Migracija stanovništva	15
3.6	Pregled stanja i kretanja u lokalnom gospodarstvu	15
3.6.1	Broj i struktura poduzeća	16
3.6.2	Poslovna infrastruktura	19
3.7	Pregled stanja i kretanja na tržištu rada	21
3.7.1	Broj i struktura zaposlenih i nezaposlenih	21
3.7.2	Broj i struktura umirovljenika	25
3.8	Društveni razvoj	25
3.8.1	Obrazovanje	25
3.8.2	Predškolsko obrazovanje.....	26
3.8.3	Osnovno obrazovanje	26
3.8.4	Srednjoškolsko obrazovanje.....	28
3.9	Kultura	29
3.10	Šport.....	30
3.11	Zdravstvena i socijalna zaštita	32
3.11.1	Zdravstvena zaštita	32
3.11.2	Socijalna zaštita.....	32
3.12	Stanje javne infrastrukture i javnih usluga	35
3.12.1	Komunalna infrastruktura	38
3.12.2	Tehnička infrastruktura	40
3.13	Poljoprivreda i poljoprivredni potencijal	42
3.13.1	Pčelarstvo	44
3.13.2	Potencijali za uzgoj ljekovitog i aromatičnog bilja	45
3.14	Poslovna infrastruktura.....	46
3.15	Turistički potencijali i infrastruktura	48
3.16	Stanje okoliša.....	49
3.16.1	Biljni pokrov	49
3.16.2	Ekologija	49
3.17	Analiza proračuna.....	50
3.17.1	Ukupno planirani i ostvareni prihodi	50
3.17.2	Vrsta i struktura proračunskih prihoda	51
3.17.3	Ostvareni prihodi i rashodi	52

3.17.4	Kreditna zaduženost	54
4	STRATEŠKO PLANIRANJE	55
4.1	Pravci razvoja općine Stolac.....	56
4.2	Strateški ciljevi	59
4.3	Sektorski planovi	60
4.3.1	Plan lokalnog ekonomskog razvoja.....	60
4.3.2	Plan društvenog razvoja	64
4.3.3	Plan zaštite životne sredine	67
5	OPERATIVNI DIO	72
5.1	Plan implementacije	72
5.1.1	Orijentacijski pregled prioriteta projekata i mjera za trogodišnje razdoblje...	72
5.2	Indikativni plan financiranja strateških projekata i mjera za naredne tri godine.....	81

1 UVOD

Općinsko vijeće Stolac je na sjednici održanoj 5. studenoga 2014. godine donijelo Odluku o pristupanju izrade Strategije razvoja općine Stolac za razdoblje 2015. - 2024. godine.

Strategija obuhvaća sve segmente života; ekonomske, socijalne, ekološke i institucionalne, te na sveobuhvatan način predstavlja društveno-ekonomske potrebe i interese građana Općine. Strategiju razvoja općine Stolac izradio je Općinski razvojni tim, koji je imenovao načelnik Općine, uz sudjelovanje predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora.

Pored strateških pravaca razvoja, Strategija sadrži detaljne planove i programe u svakom sektoru koji kreira podlogu u kojoj razvoju Općine mogu doprinijeti različite razine vlasti i partneri iz civilnog i privatnog sektora.

Vizija razvoja i strateški ciljevi Općine definirani su na vremensko razdoblje od deset godina. Strategija kroz akcijski plan sadrži popis prioriternih programa, projekata i mjera u svakom sektoru čijom će se implementacijom postići ostvarivanje postavljenih ciljeva. Važno je napomenuti da je cilj da se financiranje programa i projekata svede na minimum kad su u pitanju proračunska sredstva Općine, te da se pristupi vanjskim izvorima sredstava, kao što su sredstva viših razina vlasti i pretpristupnih programa Europske unije.

Kod izrade Strategije razvoja općine Stolac vodilo se računa o vertikalnoj i horizontalnoj usklađenosti iste sa strategijama i planovima viših razina vlasti, kao i međusobne usklađenosti ciljeva između sva tri sektora (ekonomski, društveni i okolišni).

U Radnu grupu za izradu Strategije Razvoja općine Stolac za razdoblje od 2015. – 2024. godine, Rješenjem broj 01/1-1464/14 od 04.12.2014. imenovani su:

1. Stjepan Bošković, načelnik Općine
2. Daniel Babić, Predstojnik ureda
3. Marijana Raguž, pomoćnik načelnika Službe za financije i proračun
4. Tihomir Perić, pomoćnik načelnika Službe za graditeljstvo, prostorno uređenje, zaštitu okoliša i obnovu
5. Senad Burić, pomoćnik načelnika Službe za gospodarstvo i inspeksijske poslove
6. Zdravko Previšić, pomoćnik načelnika Službe za imovinske pravne poslove, geodetske poslove i katastar nekretnina
7. Asim Pitić, pomoćnik načelnika Službe za društvene djelatnosti
8. Đuro Prkačin, dipl. oec
9. Zoran Raič, dipl. ing. Agronomije

10. Ante Vujnović, Javna ustanova za razvoj turizma, zaštitu kulturno – povijesnog i prirodnog nasljeđa „Radimlja“ Stolac
11. Dr. Kazimir Raguž, općinski vijećnik
12. Mirjana Biletić, ravnatelj srednje škole Stolac
13. Adem Haračić, ravnatelj Prve OŠ Stolac
14. Anesa Tuka, stručni suradnik za razvoj, planiranje, pripremu i vođenje projekata
15. Blaženka Štironja, savjetnica Načelnika
16. Dalibor Ivković, stručni suradnik za poslove zdravstva i socijalne skrbi
17. Osman Obradović, privatni sektor
18. Alen Turković, nevladin sektor

Administrativno – tehničke poslove za rad Radne grupe obavlja skupina koju čine:

1. Đuro Prkačin
2. Anesa Tuka
3. Blaženka Štironja
4. Zoran Raič
5. Dalibor Ivković

2 METODOLOGIJA KREIRANJA STRATEGIJE RAZVOJA

Za izradu Strategije razvoja općine Stolac korištena je standardizirana Metodologija za integrirano planiranje lokalnog razvoja općina, *miPRO*, koju prihvataju i preporučuju entitetske vlade te Savez općina i gradova F BiH.

Ova metodologija u cijelosti je usklađena s postojećim zakonskim okvirom kojim je definirano planiranje razvoja na lokalnoj razini, gdje je općina nositelj procesa izrade i implementacije Strategije, uz maksimalno uključivanje i svih drugih sudionika života u lokalnoj zajednici, kao što su građani, nevladine organizacije i poduzetnički sektor.

Metodologija *miPRO* u potpunosti je usuglašena s vodećim principima i pristupima strateškom planiranju, koje su podržali i svi međunarodni čimbenici u BiH, pa tako i u EU.

Vodeći principi na kojima se temelji Strategija razvoja općine Stolac su održivost i socijalna uključenost. Održivost kao princip integrira ekonomski i okolišni aspekt, dok princip socijalne uključenosti podrazumijeva jednake prilike za sve i pravičnost u smislu identificiranja potreba i interesa građana, a posebno onih marginaliziranih i socijalno isključenih.

Strategiju razvoja karakterizira integracija, što znači da su ekonomski, društveni i ekološki aspekti promatrani kao jedna cjelina.

Preduvjet kvalitetne i blagovremene implementacije Strategije je prepoznavanje njenog značaja od strane sveukupne lokalne zajednice i viših razina vlasti, ali i uspostava predviđenih mehanizama za njenu implementaciju, ažuriranje i sveukupnu operacionalizaciju, što je zadatak radne grupe, ali i svih ostalih sudionika u lokalnoj zajednici, a što predstoji u narednom razdoblju.

3 SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA

3.1 Zemljopisni položaj i prirodne karakteristike

Stolac je smješten u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, na krajnjem istoku Hercegovačko-neretvanske županije. Smješten je na obalama rijeke Bregave, a okružuje ga planina Hrgud, te graniči s područjima grada Mostara, područjima općina Čapljina i Neum, te područjima Republike Srpske. Nakon proteklog rata Daytonskim mirovnim sporazumom prostor Općine podijeljen je na dva dijela: teritorij Republike Srpske te današnje područje Općine, koje zauzima 280 km². Na teritoriju Općine naseljeno je 21 mjesto: Aladinići, Barane, Bjelojevići, Borojevići, Bobanovo, Crnići-Greda, Crnići-Kula, Komanje Brdo, Kozice, Kruševo, Ošanjići, Pješivac-Greda, Pješivac-Kula, Poprati, Prenj, Rotimlja, Trijebanj i dijelovi naseljenih mjesta: Burmazi, Do, Hodovo i Poplat.

Dispozicija i karakter prostora općine Stolac određen je Bregavom i njenom dolinom, Dubravskom visoravni, Deranskim jezerom, planinom Hrgud, Stolačkim i Vidovim poljem, blizinom mora i doline Neretve.

Slika 1 Stolac

3.2 Povijesni kontekst

Stolac je prostor s najduljom i najraskošnijom poviješću života u Bosni i Hercegovini, a spada u malu skupinu onih prostora na kojima su sačuvana materijalna svjedočenja o urbanim oblicima života kroz razdoblje dugo preko 3500 godina, koliko su stari posljednji poznati nalazi ilirskog grada. Iliri i grčki pomorci, rimski patriciji, istočnogotski i osmanski osvajači, slavenski velikodostojnici, venecijanske vojskovođe, austrougarski namjesnici, Bregava, kulturno-povijesne znamenitosti i tajnovite poruke iz proteklih stoljeća, ostavili su ovdje svoj trag: gradine i grobove, imena na pločama, poruke za one koji će za njima doći. Da je interes za život na ovom prostoru bio još od najstarijih vremena, svjedoče nam mjesta koja ga okružuju: pećina Badanj (paleolitsko stanište), utvrđeni stari ilirski grad Daorson, koji izaziva divljenje svojim kiklopskim zidinama, te poznate nekropole stećaka na Radimlji, Boljunima, Rotimlji i Vidoštaku, kao i sama tvrđava starog grada Križevca. Naziv Stolac dobio je relativno kasno - prvi poznati podatak je iz 15. stoljeća, te se razvoj Stoca prati kroz nekoliko naziva. Najstariji naziv koji sa sigurnošću možemo zabilježiti je *Daorsoi*, odnosno Daorson, ilirski megalitski grad u selu Ošanjići povrh Stoca (IV.-III. stoljeće p. n. e.). Slijedi rimski municipij *Dillintum*, zatim *castrum Vidoskij* i *loco dicto Stolaz*, pa *Vidosich*, *Vidoski grad*, osmansko *Ilce* i *Istolce*, potom *Vidoska* i konačno Stolac. Kroz svoju dugačku povijest prostor općine Stolac oduvijek je bio zanimljiv mnogobrojnim osvajačima, ali upornošću i željom stanovništva za ostankom i očuvanjem svoje kulture i tradicije povijest se na ovom prostoru nastavlja.

Slika 2 Daorson, ostaci zidina na Ošanjićima kod Stoca

Slika 3 Stari grad u Stocu

Slika 4 Nekropola stećaka Radimlja

Slika 5 Pećina Badanj kod Stoca

Slika 6 Vodopad Provalije u Stocu

3.3 Prirodni resursi

Na području općine Stolac u pogledu istraženih i/ili eksploatiranih mineralnih sirovina zastupljeni su boksit, ležišta građevinskih materijala (tehnički i arhitektonsko-građevni kamen, šljunak i pijesak) te ugljen. Boksit se na području općine Stolac eksploatira još od 20-ih godina prošlog stoljeća, zahvaljujući izgradnji tvornice „Glinice“ u Mostaru 1975. g., odnosno izgradnjom tvornice „Aluminij“ 1981. godine. U tom razdoblju rudnici boksita u Hercegovini bilježe najznačajnije eksploatacijske i istražne aktivnosti. Ratne okolnosti dovele su do stanja da glavnina boksitnih područja nije više u sastavu općine Stolac (područje Dabrice, Ljubljence i Brštanika), tako da nakon rata nije obnovljena proizvodnja boksita na području Općine. Preostala poznata nalazišta boksita se nalaze na područjima Poplata i Hodova. Ležišta građevinskih materijala na području općine Stolac se u osnovi dijele na tehnički kamen, arhitektonsko-građevni kamen te ležište šljunka i pijeska. Dozvolu za eksploataciju mineralne sirovine krečnjaka kao tehničko-građevinskog kamena ishodila je tvrtka „Jop Invest d.o.o.“ Stolac na lokaciji „Radimlja - Zasjeci“ kod Hodova. Iako na području općine Stolac nisu evidentirana ležišta arhitektonsko građevnog kamena (AG kamen), važno je naglasiti da velika debljina i rasprostranjenost vapnenačkih naslaga, te drugi geološki i tehnički pokazatelji ukazuju na mogućnost i potrebu, odnosno potencijal za istraživanje vapnenca te konglomerata kao arhitektonsko-građevnog kamena. Ležišta šljunka i pijeska u geološkom smislu su vezana za aluvijon rijeke Bregave i njene pritoke Radimlje. U formalnom smislu i sukladno odredbama zakona o geološkim istraživanjima HNŽ-a, mineralnom sirovinom se smatraju šljunak i pijesak izvan vodenih tokova. Na širem području oko ušća Radimlje eksploatira se šljunak, a u blizini je i separacija na kojoj se oplemenjuje.

Na području općine Stolac, na lokaciji sjeverno od Hodova, nalazi se ležište ugljena. Zalihe ugljena nisu poznate, ali se pretpostavlja da su vrlo male. Na terenu su vidljivi ostaci rudarenja, te se u skladu s tim ovaj prostor može definirati kao prostor na kome se obavljala rudarska djelatnost. U ostale mineralne sirovine možemo ubrojiti jezerske lapore i velike količine gline koje su rasprostranjene na prostoru Poplata. Ove naslage nisu istražene a obzirom na geološke, tehno-ekonomske i druge pokazatelje ne mogu se smatrati potencijalom. Treset i tresetište utvrđeno u području Deranskog jezera zbog prostornih i okolišnih značajki nema potencijal mineralne sirovine. S obzirom na klimatske uvijete i činjenicu da je klima u Stocu mediteranska sa srednjom godišnjom temperaturom zraka iznad 7°C, Stolac ima veliki broj sunčanih sati godišnje (2500 sati godišnje), što znači da je prosječna godišnja osunčanost 6,4 sati na dan. S obzirom na taj potencijal sunčeve energije, općina Stolac ima odlične preduvjete za proizvodnju solarne energije. U pogledu vodnih resursa, općina Stolac je područje kojem gravitiraju podzemne vode s velikih slivnih područja, počevši od sliva rijeke Trebišnjice i Bregave, preko sliva velikih vrela koja se nalaze u području Deranskog polja. Upravo zahvaljujući podzemnim vodama ruralni dio Općine ima vodu koju crpi iz bušotina, za što je primjer Dubravska visoravan, inače poznata kao poljoprivredni kraj. Kao alternativna rješenja za opskrbu vodom, vodu iz bušotina koriste i druga mjesta, kao što su Rotimlja, Hodovo i Kruševo.

3.4 Prometna povezanost

Kroz općinu Stolac prolaze dvije magistralne ceste: magistralni pravac M6 (Granica HR (Gorica)-Grude-Ljubuški-Čapljina-Tasovčići-Masline-Stolac-granica entiteta FBiH/RS (Ljubinje)), ukupne duljine 178 km, (od toga 17,9 km prolazi kroz općinu Stolac), te magistralni pravac M17.3 (Buna-Masline-Stolac-Hutovo-Neum) ukupne duljine 71,721 (od toga 29,2 km prolazi kroz općinu Stolac). Kad su u pitanju regionalne ceste, kroz općinu Stolac prolazi regionalna cesta R427, (R 427 Stolac 3 - granica RS/FBH (Do) - Berkovići – Krivača duljine 6,9 km). Sva naselja dobro su povezana s magistralnim i regionalnim cestama preko lokalnih. Njihova razgranatost i gustoća su dovoljni za općinu Stolac.

Zahvaljujući svom geoprometnom položaju općina Stolac ima dobru vezu s okruženjem. Najbliža zračna luka općini Stolac je zračna luka Mostar, udaljena cca 25 km, dok je međunarodna zračna luka u Dubrovniku (RH) udaljena cca 100 km. Na dobru prometnu povezanost općine Stolac u budućnosti će svakako utjecati i ceste u izgradnji: autocesta na koridoru Vc, kao i planirana Jadransko-jonska cesta.

Slika 7 Prometni položaj Stoca

Zaključna razmatranja:

Općina Stolac ima povoljan zemljopisni položaj, dobru prometnu povezanost s općinama u okruženju te blizinu granice s Republikom Hrvatskom. Zbog povoljnih klimatsko-zemljišnih uvjeta, tradicije u poljoprivrednoj proizvodnji, ali i prirodnih resursa, ima odlične pretpostavke za razvoj poljoprivrede. Očuvana priroda te kulturno-povijesna baština predstavlja važan strateški izazov Općine da kroz prirodne resurse i ljudske potencijale iskoristi zdravu sredinu te turizam učini glavnim pokretačem razvoja ovoga kraja.

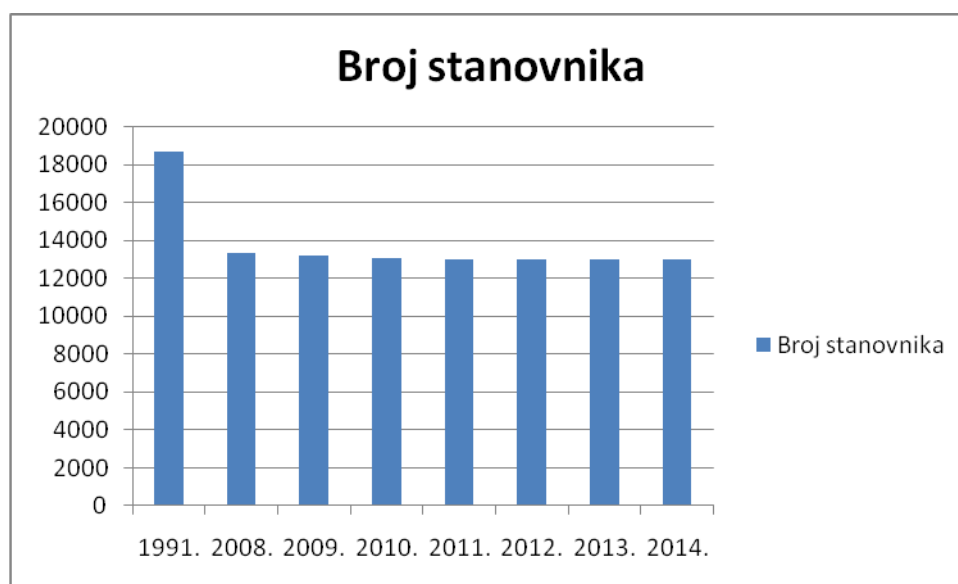
3.5 Demografske karakteristike kretanja

3.5.1 Broj stanovnika i prostorni raspored

Popis stanovništva je jedini pouzdan način dobivanja podataka o broju stanovnika na nekom području. U prošlim vremenima, točnije do posljednjeg rata na našem prostoru (1992. godine), popis se provodio svakih deset godina. Po popisu iz 1961. godine u Stocu je živjelo 13 778 stanovnika, 1971. godine 14 289, dok je 1981. godine popisan 14 051 stanovnik. Po popisu iz 1991. godine Stolac je imao 18 681 stanovnika. Zadnji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini je bio 2013. godine, a po službenim rezultatima popisa općina Stolac ima 14 502 stanovnika. Područje općine Stolac pripadalo je tipu otvorenog stanovništva, s vrlo naglašenim migracijskim obilježjima, koja u gradskom centru imaju imigracijski karakter, a u ostalim mjestima emigracijski karakter. Posljedica toga bila je koncentracija stanovništva na urbanom području Općine uz istovremeno pražnjenje ruralnog dijela Općine. U današnjim uvjetima, kada je riječ o broju stanovnika, uglavnom se raspolaže samo procjenama Federalnog zavoda za statistiku i evidencijom nadležnih općinskih službi. Po tom izvoru podataka vidljivo je da stanovništvo općine Stolac ima izraženu tendenciju smanjenja ukupnog broja stanovnika u odnosu na prethodne godine.

Godina	1991.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Broj stanovnika	18 681	13 308	13 227	13 084	13 010	13 006	13 007	12 988

Tablica 1 Broj stanovnika

Slika 8 Grafički prikaz broja stanovnika

Pojava značajnog smanjenja stanovništva nije samo posljedica činjenice da je jedan dio područja Općine pripao području Republike Srpske, nego i izraženog smanjenja broja stanovnika u skoro svim naseljima Općine. Iz podataka o sadašnjem broju stanovnika vidljivo je da je došlo do značajnih migracija u tijeku ratnih i poratnih događanja te da je broj stanovnika u odnosu na prijeratno stanje znatno manji.

3.5.2 Struktura stanovnika

Jedan od najznačajnijih oblika strukture stanovništva je dobna struktura zbog toga što predstavlja osnovu populacijskog razvoja, ali isto tako i bazu aktivnog stanovništva po raznim sektorima djelatnosti. Ova struktura je pod većim utjecajem nataliteta nego mortaliteta, jer se smatra da visoka stopa nataliteta obvezno uvjetuje mlađu dobnu strukturu, koja osigurava veći izvor radne snage. Analiza starosti stanovništva najčešće se vrši preko analiza pojedinih starosnih kontingenata. Starosnu strukturu stanovništva karakterizira značajan postotak radno sposobnog stanovništva (od 15 do 64 godine starosti), što predstavlja značajan resurs za razvoj gospodarstva. Prema službenim statističkim podacima iz 2014. broj stanovnika u općini Stolac je iznosio 12 988. Ako uzmemo u obzir podatke s posljednjeg popisa stanovništva u BiH iz 1991. g., kada je broj stanovnika u općini iznosio 18 681, možemo zaključiti da je došlo do značajnog smanjenja broja stanovnika na području Općine.

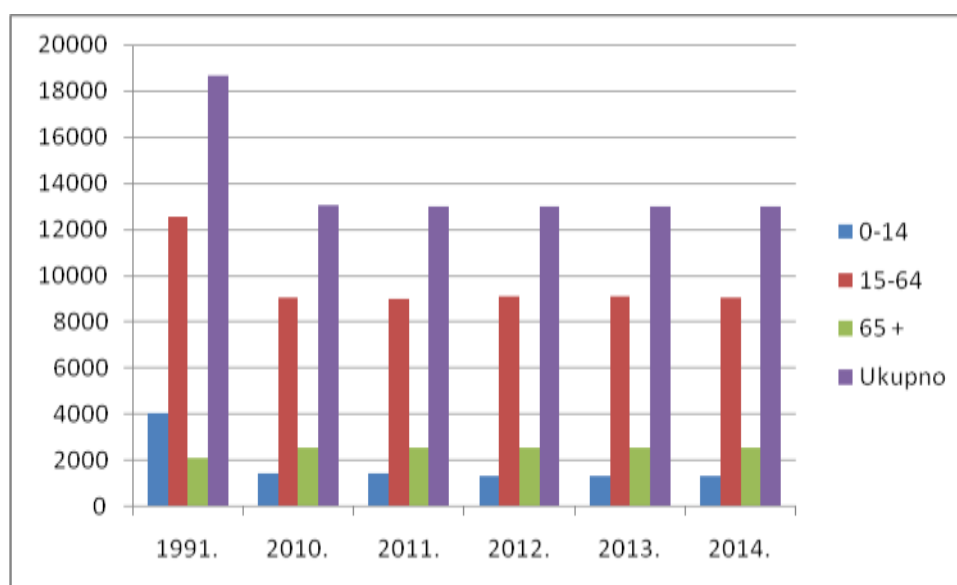
Stanovništvo se generalno dijeli u tri dobne skupine: 0 - 14 g., 15 - 64g. i 65 + g. Općina Stolac ima najveći broj stanovništva u dobnoj skupini od 15 – 64 godine, i to 9078 ili 69,89%, i najmanji broj u dobnoj skupini od 0 - 14 godina, i to 1352, tj. 10,40%, tako da broj osoba starosne dobi od 65+g. iznosi 2558 ili 19,69%. Vidljivo je da je došlo do porasta stanovništva iznad 65g., a da se smanjio broj stanovništva u dobi od 0 do 14g. Glede strukture stanovništva u smislu odnosa muško ženskih stanovnika, može se reći kako je u

općini Stolac ta struktura uravnotežena. Što se tiče nataliteta u općini Stolac, u odnosu na popis stanovništva 1991.g. natalitet se vidno smanjuje. Tako se 2010. g. u odnosu na 1991. g. natalitet smanjio za 53,56% a 2014. g. za 69,88%. Kada je u pitanju mortalitet, u općini Stolac primjetan je manji pad broja umrlih osoba. U odnosu na 1991.g., 2014.g. u postotcima je smanjen za 8,6%.

Gledajući ukupan broj rođenih i umrlih osoba u 2014. g., broj rođenih je manji za 38,47% u odnosu na broj umrlih. U odnosu na 1991. godinu prema procjenama u 2014. godini je došlo do smanjenja broja djece do 14 godina, dok je u isto vrijeme došlo do rasta broja stanovnika iznad 65 godina. Ovo samo ukazuje na činjenicu da je došlo do starenja stanovništva.

Starosna struktura	1991.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
0 - 14	4054	1462	1454	1354	1354	1352
15 - 64	12 540	9067	9015	9090	9091	9078
65+	2087	2555	2541	2562	2562	2558
Ukupno	18 681	13 084	13 010	13 006	13 007	12 988

Tablica 2 Struktura stanovništva

Slika 9 Grafički prikaz strukture stanovništva

3.5.3 Migracija stanovništva

Migracije predstavljaju svaku promjenu mjesta boravka pojedinca ili većih i manjih grupa ljudi. Razlikuju se emigracije (odseljavanje stanovništva) i imigracije (doseljavanje stanovništva). Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku općina Stolac ima negativan migracijski saldo. Samo za 2014. godinu podaci pokazuju da je Stolac napustilo 147 osoba, dok su se doselile 102 osobe. U promatranom petogodišnjem razdoblju (razdoblje od 2010. do 2015. godine) najveći odljev stanovništva bio je u 2010. godini, kad je Stolac napustilo 240 osoba. Uzimajući u obzir posljedice rata na području Općine, točnije, totalni pad industrije, koja je prije rata upošljavala i do 5000 ljudi, danas su sve više nazočne dnevne, privremene i sezonske migracije. Loša gospodarska situacija u Općini uzrok je sve većem broju sezonskih migracija, koje uglavnom obuhvaćaju mlađu populaciju. Danas je popularna pojava stručno nazvana „odljev mozgova“ koja se odnosi na školovano stanovništvo, koje odlazi za boljim životom u razvijene zemlje.

Zaključna razmatranja:

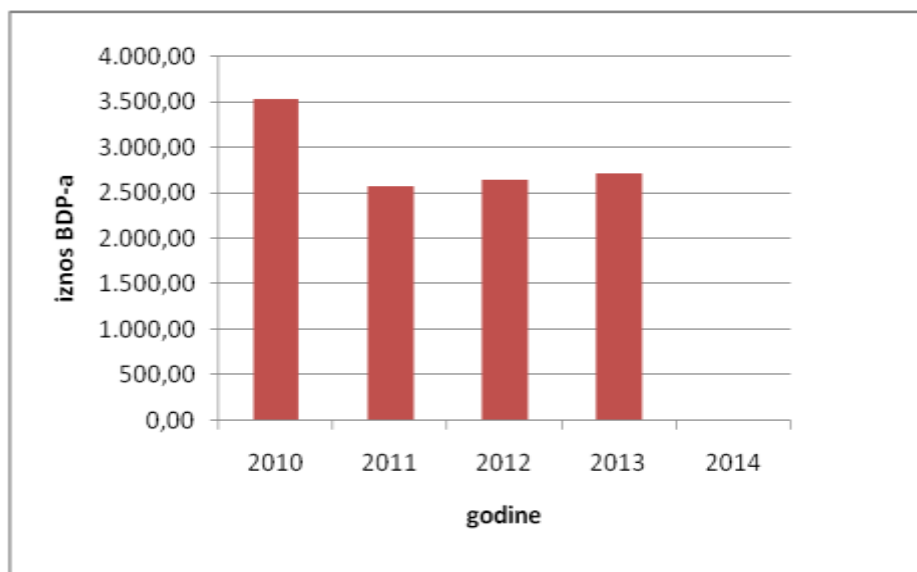
Promatrajući demografsku strukturu u općini Stolac vidljivo je da se broj stanovnika u promatranom petogodišnjem razdoblju konstantno smanjuje. Broj ljudi u trećoj životnoj dobi se konstantno povećava, dok je stopa mortaliteta veća od stope nataliteta. Sve ovo ukazuje na činjenicu da općina Stolac postaje populacija sa starijim stanovništvom, mladi ljudi odlaze za boljim životom, a glavni krivac za to je trenutna gospodarska situacija.

3.6 Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji

Bruto domaći proizvod (BDP) je makroekonomski indikator koji pokazuje vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih u zemlji tijekom jedne godine izražen u novčanim jedinicama. BDP u općini Stolac od 2010. do 2013. god. prikazan je u Tablici br. 3.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
BDP	3528,00	2574,00	2643,00	2712,00	

Tablica 3 Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika (KM)

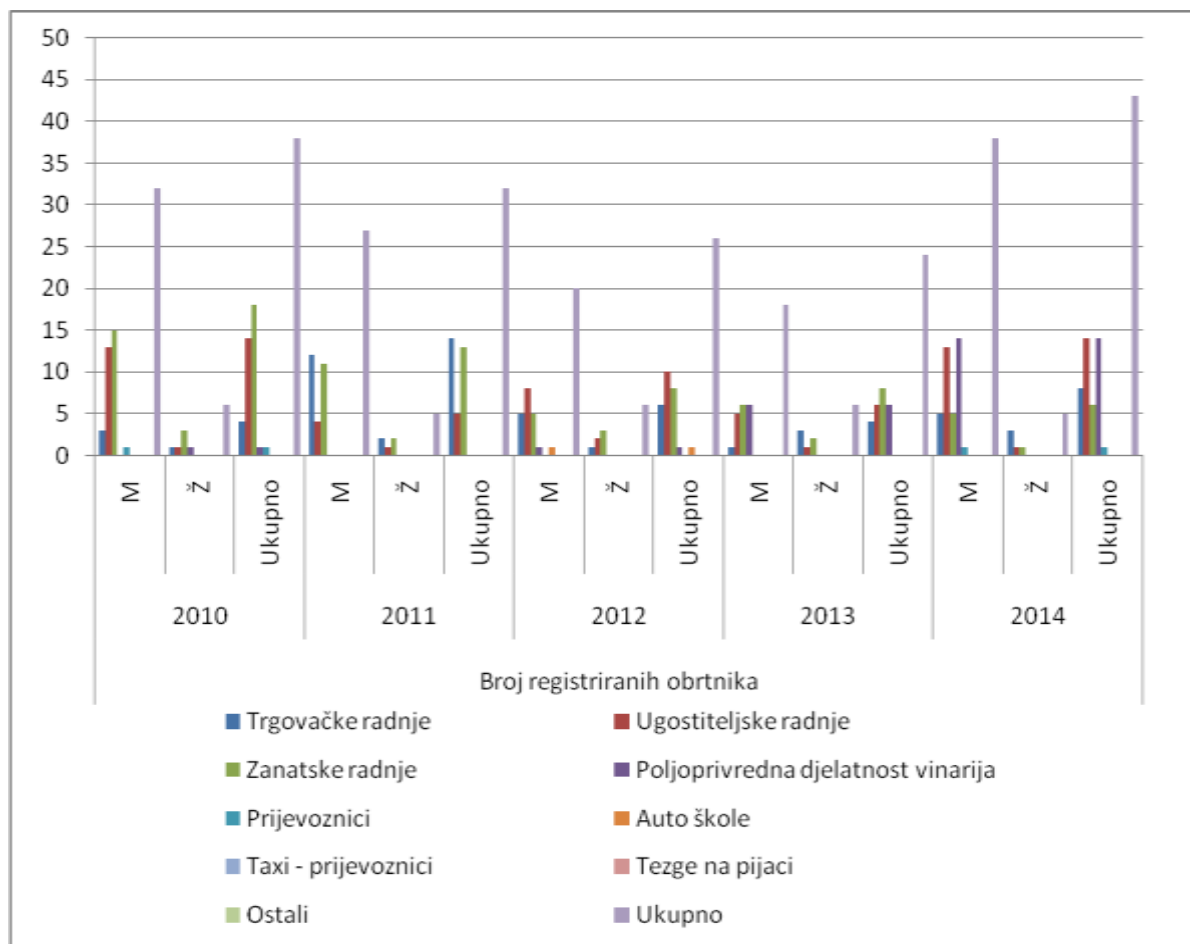

Slika 10 Grafički prikaz BDP (Izvor: FZS, HNŽ u brojkama, 2010., 2011., 2012., 2013.)

3.6.1 Broj i struktura poduzeća

Fizička lica

Općina Stolac u posljednjih pet godina bilježi blagi porast djelatnosti koje obavljaju fizička lica – obrtnici. Pod istim podrazumijevamo trgovačke, ugostiteljske, zanatske, poljoprivredne djelatnosti, prijevoznike, auto škole, taksi prijevoznike, štandove na tržnici i ostalo. Između navedenih djelatnosti primjetan je trend rasta broja poljoprivrednih obrtnika. Razlog tendencije rasta broja obrtnika koji se bave poljoprivrednom djelatnošću povezan je s podizanjem svijesti o proizvodnji zdrave hrane i sveopćim klimatskim uvjetima pogodnim za bavljenjem istom. S obzirom na klimatske uvjete i činjenicu da je klima u Stocu mediteranska sa srednjom godišnjom temperaturom zraka iznad 7°C, Stolac ima veliki broj sunčanih sati u godini, približno kao i na jadranskom otoku Hvaru - 2500 sati godišnje, što znači da je prosječna godišnja osunčanost 6,4 sati na dan.

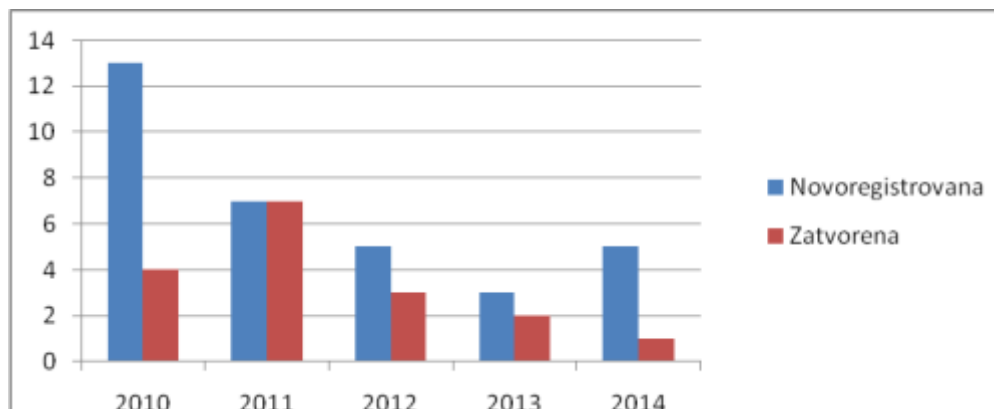
Slika 11 Grafički prikaz broja obrtnika, (Izvor: Služba za gospodarstvo i inspekcije općine Stolac)

Iz navedenog grafikona očigledno je da je još uvijek nerazmjerni rast broja muškaraca u odnosu na broj žena obrtnika. Općina Stolac izgradnjom GPZ „Hodovo“ i obnovom turističkih objekata stvara preduvjete za povećanje broja navedenih djelatnosti.

Pravna lica

Cjelokupna nepovoljna ekonomska situacija u F BiH odražava se i na općinu Stolac. Međutim, uspostavom GPZ „Hodovo“ počinje rasti interes investitora za ulaganje u istu, tako da bilježimo blagi rast broja privrednih društava. Danas u okviru GPZ „Hodovo“ u dijelu namijenjenom za solare imamo instalirano 20 solarnih elektrana snage 150 KW, što u ukupnom iznosu čini 3 MW električne energije, te 96 investitora koji su u fazi dobivanja potrebnih odobrenja. U dijelu Zone namijenjenom za privrednu djelatnost za sada imamo jedno pravno lice koje se bavi proizvodnjom plastike. Pored Zone, u Općini imamo registriran određen broj poduzeća čije je poslovanje uglavnom bazirano na trgovačkoj djelatnosti. Statistički gledano, odnos broja otvorenih i zatvorenih pravnih lica u 2010. g. bilježi trend rasta otvorenih poduzeća, dok je 2011. god. zabilježen isti odnos broja otvorenih i zatvorenih

poduzeća. U narednim godinama taj odnos se promijenio, što se jasno vidi iz navedenog grafikona (slika12).

Slika 12 Grafički prikaz broja pravnih osoba, (Izvor: Služba za gospodarstvo i inspekcije općine Stolac)

Tijekom rata gospodarstvo općine Stolac izgubilo je tržište, a nakon rata nije došlo do obnove gospodarskih kapaciteta. Više od 392 434 m² proizvodnog prostora danas je izvan funkcije.

NAZIV	DJELATNOST	LOKACIJA	POVRŠINA m ²
„RUDARSKO - METALURŠKI KOMBINAT“	metaloprerađivačka	Kneza Mihajla Viševića	42 895
„METAL FERUM“	metaloprerađivačka	Kneza Mihajla Viševića	29 572
„INKOS“	tekstilna	Kneza Domagoja	
„ENTERIJERI“	drvoprerađivačka	Hrvatskih branitelja	11 005
VINARIJA „HEPOK“	prehrambena	Hrvatskih branitelja	286 036
„UNIS“	metaloprerađivačka	Humska	18 091
„KARTONAŽA“	drvoprerađivačka	Kneza Mihajla Viševića	4835

Tablica 4 Bivši značajni gospodarski subjekti općine Stolac, sada van funkcije, (Izvor: Nadležna općinska služba Stolac, 2013.)

Izgubljeno je preko 2800 radnih mjesta, tako da je danas broj zaposlenih smanjen na skoro ¼ predratne razine, a društveni proizvod po stanovniku sveden na svega 80% prosjeka u

F BiH. U apsolutnom i relativnom smislu, na širem području Županije općina Stolac je, nakon općine Ravno, najslabije razvijena.

3.6.2 Poslovna infrastruktura

U vrijeme teške ekonomske situacije za BiH općina Stolac je 2009. godine počela s izgradnjom GPZ „Hodovo“ kako bi poboljšala svoje ekonomsko stanje. Svjesni da bez proizvodnje nema privrednog rasta, nastojimo stvoriti uvjete kako bi privukli „svježi“ kapital te olakšali razvoj naših poduzetnika. Gospodarsko-poslovna zona „Hodovo“ nalazi se sjeverno od Stoca, uz magistralni put M-17.3. Zona obuhvaća lijevu i desnu stranu magistralnog puta M -17.3 Masline - Buna, počevši od skretanja za „Pješivačko groblje“ do skretanja za selo Ljuca.

Najveću kvalitetu ove lokacije za potrebe formiranja gospodarsko-poslovne zone svakako predstavlja mikrolokacija, tj. lijeva i desna strana spomenute prometnice, tako da je Zona izravno prometno povezana s važnim gospodarskim pravcima (prometni pravac Neum – Mostar, putni pravci prema Dubrovniku i Herceg Novom, odnosno Sarajevu itd., blizina zračne luke u Mostaru). Gospodarsko-poslovna zona je izdvojena u odnosu na susjedna naselja i čini jednu razmjerno izoliranu prostornu cjelinu, što joj u kombinaciji s povoljnom orijentacijom, oblikom reljefa i veličinom same lokacije, daje značajne komparativne prednosti u odnosu na druge lokacije. Planirana površina zone Hodovo iznosi 127,55 ha; od toga je poduzetnicima namijenjeno 183 979 m², za potrebe izgradnje fotonaponskih elektrana predviđeno je 900 318 m², zeleni pojas zauzima površinu 21 913 m², prometnice i nogostup 85 360 m², a putni pojasi i zaštitni pojas obuhvaćaju 72 627 m². Pogodnosti koje se nude investitorima su sljedeće:

- pristup parcelama Zone je s javno-prometne površine
- opskrba električnom energijom
- vodoopskrba iz regionalnog vodovoda
- PTT

- komunalna naknada se ne plaća za vremensko razdoblje od dvije godine od dana stjecanja obveze za plaćanje iste
- sve parcele nalaze se neposredno uz magistralni pravac Stolac-Mostar¹.

S obzirom na klimatske uvjete i činjenicu da je klima u Stocu mediteranska sa srednjom godišnjom temperaturom zraka iznad 7°C, Stolac ima veliki broj sunčanih sati godišnje, približno kao i na jadranskom otoku Hvaru - 2500 sati godišnje, što znači da je prosječna godišnja osunčanost 6,4 sati na dan. Zona pruža idealne uvjete za proizvodnju solarne energije, stoga je i veliki interes poduzeća koja se bave upravo tom vrstom posla.

Do rujna 2015. g. na dijelu Zone namijenjenom za izgradnju fotonaponskih postrojenja iskorišteno je zemljišta u površini od 82 ha. U dijelu namijenjenom za poduzetnike prodano je zemljišta u iznosu od 4,5 ha, od čega je izgrađeno 2 000 m² zemljišta.

Broj aktivnih korisnika Zone u 2013. godini iznosio je šest, a već 2014. godine se povećao na deset korisnika. Danas u okviru GPZ „Hodovo“ u dijelu namijenjenom za solare imamo instalirano 20 solarnih elektrana, snage 150 KW, što u ukupnom iznosu čini 3 MW električne energije, te 96 investitora koji su u fazi dobivanja potrebnih odobrenja. U dijelu namijenjenom za privrednu djelatnost za sada imamo jedno pravno lice koje se bavi proizvodnjom plastike.

Slika 13 Broj aktivnih korisnika u Zoni

¹ Izvor: <http://stolac.gov.ba/index.php/gospodarsko-poslova-zona-hodovo>

Zaključna razmatranja:

Na osnovu prethodno navedenoga možemo zaključiti da je sveopća kriza pogodila ionako već osiromašeno gospodarstvo općine Stolac. Prije rata općina Stolac je bila jedna od industrijski razvijenijih općina. Ratna događanja, sveopća kriza, neučinkovita privatizacija učinili su da općina Stolac dođe u nezavidnu situaciju. Iz slike br. 2 može se zaključiti da se današnje gospodarstvo Općine bazira na trgovini i poljoprivredi. Cilj općine je stvoriti okruženje za razvoj svih ostalih gospodarskih grana s posebnim naglaskom na proizvodnju (GPZ Hodovo) i turizam.

3.7 Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

3.7.1 Broj i struktura zaposlenih i nezaposlenih

Broj i struktura zaposlenih

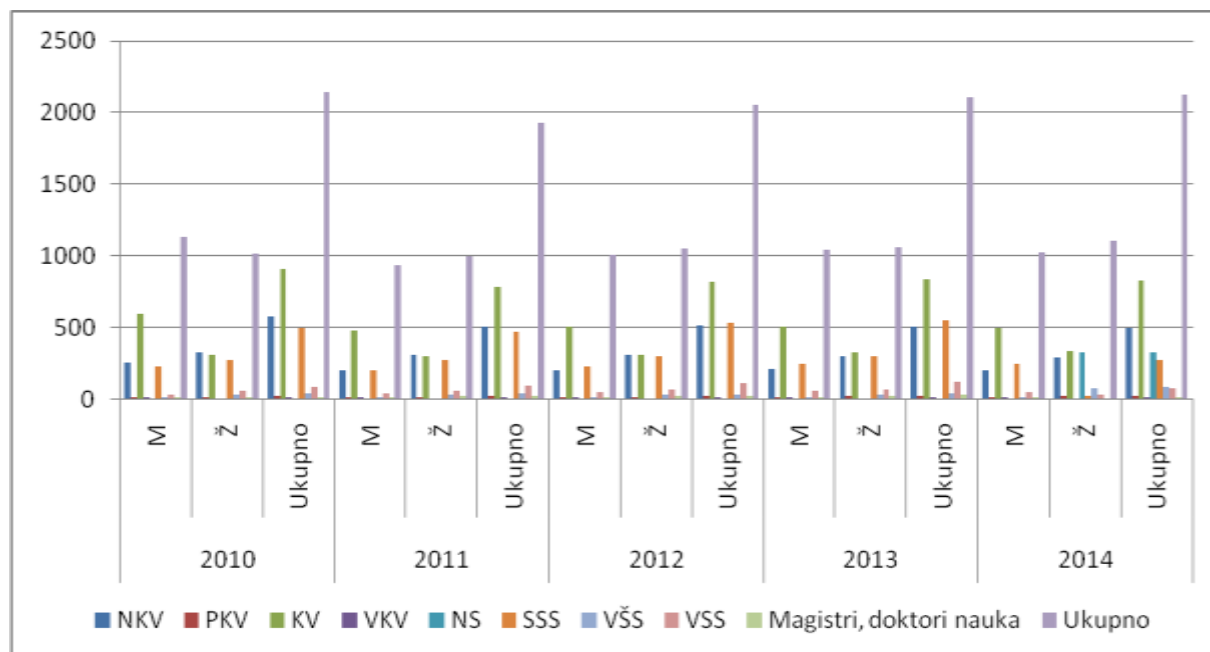
Analizom podataka o broju zaposlenih Zavoda za statistiku možemo vidjeti da je ukupan broj zaposlenih u posljednje četiri godine u blagom padu. Također je primjetno da je u ukupnom broju zaposlenih manji postotak žena u odnosu na muškarce. Iz navedene tablice može se dobiti detaljnija slika o broju i spolnoj zastupljenosti zaposlenih.

Godina	Muškarci	Žene	Ukupno
2010.	480	428	908
2011.	477	427	904
2012.	475	424	899
2013.	468	420	888
2014.	478	411	889

Tablica 5 Broj i struktura zaposlenih

Slika 14 Grafički prikaz broja i strukture zaposlenih

Slika 15 Broj i struktura nezaposlenih, (Izvor FZS)

Broj i struktura nezaposlenih

Analizom podataka o broju nezaposlenih po obrazovnoj strukturi može se vidjeti da je zabilježen blagi pad nezaposlenosti u 2011. godini u odnosu na 2010. godinu. Međutim, nakon 2011. godine evidentiran je stalni porast broja nezaposlenih osoba. Federalni zavod za zapošljavanje provodi različite programe i mjere u cilju smanjenja broja nezaposlenih, odnosno u cilju zapošljavanja, ali nažalost, rezultati tih aktivnosti na razini općine Stolac su zanemarivi i ne daju očekivane rezultate. Jedan od bitnih faktora velikog broja nezaposlenih je i činjenica da u sektoru srednjoškolskog obrazovanja ponuda zanimanja nije usklađena s potrebama tržišta rada.

Zatim, nedostatak različitih mehanizama i instrumenata podrške razvoju poduzetništva, pogotovo početničkog (tzv. *start-up*) poduzetništva, kao što je nedostatak kreditnojamstvenog fonda, proizvodnog inkubatora, inkubatora novih proizvoda, također je razlog velikog broja nezaposlenih i sporog procesa smanjivanja broja nezaposlenih.

Registrirani broj nezaposlenih u F BiH sa stanjem na dan 31. prosinca 2014. godine iznosi 392 265, što je više za 0,1% u odnosu na 2013. godinu. Registrirana nezaposlenost u HNŽ u 2014. godini na kraju prosinca iznosila je 33 818 osoba koje traže zaposlenje, što je više za 1268 osoba ili 3,9% u odnosu na prethodnu godinu. Broj nezaposlenih u ukupnom broju nezaposlenih u F BiH iznosio je 8,6%.²

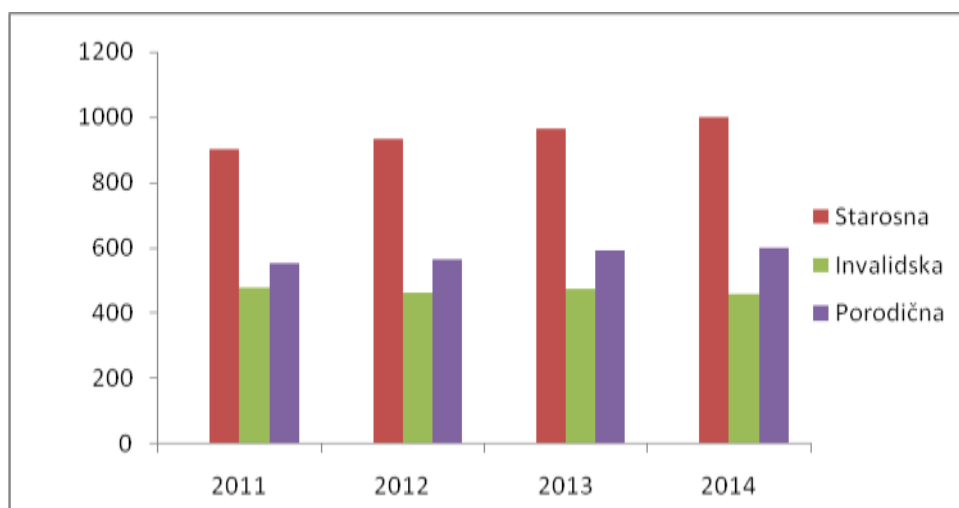
² Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2014. godinu

Stupanj nezaposlenosti po općinama u Županiji u 2014. godini

Općine	Broj nezaposlenih	Radna snaga	Stupanj nezaposlenih u %
Čapljina	3359	6692	50,2
Čitluk	2513	7869	31,9
Jablanica	2358	4264	55,3
Konjic	4170	8800	47,4
Grad Mostar	16 876	46 753	36,1
Neum	390	1425	27,4
Prozor	1990	3143	63,3
Ravno	35	101	34,7
Stolac	2127	3106	70,5
HNK	33 818	82 063	41,2
F BiH	392 265	835 852	46,9

Tablica 6 Stupanj nezaposlenosti po općinama u Županiji u 2014. godini, (Izvor: Makroekonomski pokazatelji po kantonima u 2014. godini)

Iz prethodne tablice možemo vidjeti da općina Stolac ima najveću stopu nezaposlenosti u odnosu na ostale općine u Županiji.

Slika 16 Broj umirovljenika, (Izvor FZS)

3.7.2 Broj i struktura umirovljenika

Kad je u pitanju stanje umirovljenika u općini Stolac u smislu broja i visine prosječne mirovine u 2014. godini, podatci su sljedeći:

- 1001 korisnik starosne mirovine s prosječnom visinom mirovine od 374,37 KM
- 460 korisnika invalidske mirovine s prosječnom visinom od 322,18 KM
- 601 korisnik obiteljske mirovine s prosječnom visinom od 321,9 KM.

Osnovni identificirani problemi na tržištu rada su:

- iznimno visoka stopa nezaposlenosti (70,5%), koja je među najvišim u HNŽ
- značajno niža stopa zaposlenosti žena od stope zaposlenosti muškaraca
- kvalifikacijska struktura nezaposlenih osoba.

Na identificirane probleme općina Stolac, kroz suradnju s drugim institucijama i organizacijama (škole, Zavod za zapošljavanje, razvojne agencije, itd.), može djelovati kroz:

- pokretanje programa samozapošljavanja
- pokretanje programa subvencioniranog zapošljavanja u privatnom sektoru
- pokretanje programa zapošljavanja za teže zapošljive kategorije
- volonterski program
- programi dodatne edukacije i prekvalifikacije.

Zaključna razmatranja:

Očigledno je da stanje na tržištu rada u zadnjih pet godina ostaje prilično nepromijenjeno. Dosadašnje poticajne mjere u cilju zapošljavanja, a koje je provodio Zavod za zapošljavanje, nisu imale dugoročnije učinke.

3.8 Društveni razvoj

3.8.1 Obrazovanje

Nastava se na području općine Stolac izvodi u centralnim i područnim školama. Zbog velikog broja učenika (1002 učenika u 2014.g.) nastava se odvija u dvije smjene.

3.8.2 Predškolsko obrazovanje

Predškolski odgoj i obrazovanje u BiH, odnosno u HNŽ, odvija se kroz sljedeće forme institucionalnog organiziranja: jaslice, dječji vrtići i igraonice. Na prostoru općine Stolac predškolski odgoj se odvija u Dječjem vrtiću Stolac, koji je jedina javna ustanova za predškolsko obrazovanje na području Općine. U ovoj javnoj ustanovi trenutno je smješteno 48 djece, od čega 24 djevojčice i 24 dječaka.

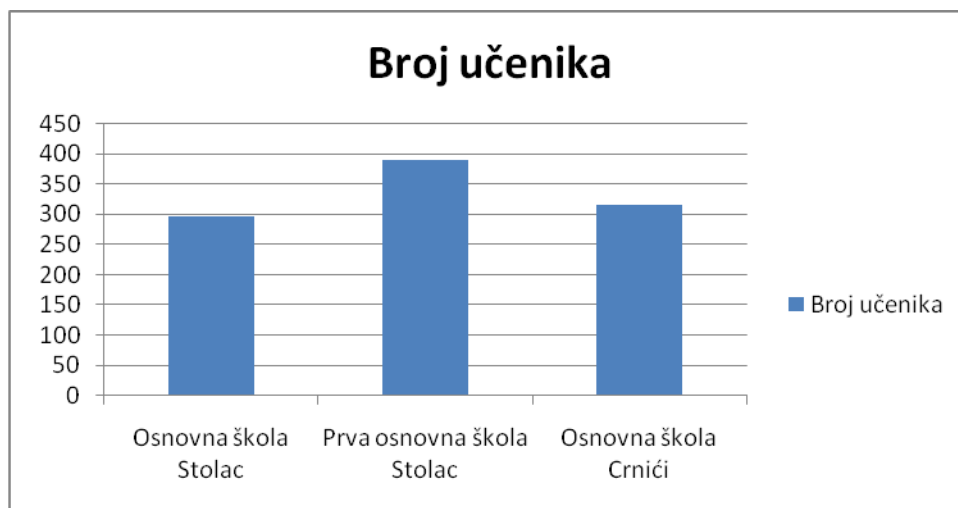
Predškolske ustanove su pravo mjesto za razvijanje intelektualnih, emotivnih, socijalnih i motivacijskih kapaciteta u ranom uzrastu, pa je jednako preporučljiv svakom djetetu. Zato je neophodno da prostor u takvoj ustanovi bude adekvatne veličine i sadržaja uzrastu njegovih korisnika – djece. Pedagoškim normativima i standardima utvrđene su neophodne površine za obavljanje djelatnosti u vrtiću i jaslicama. Analizom prostornih kapaciteta ustanova za predškolski odgoj u HNŽ, prema istraživanju provedenom u „Studiji razvoja društvenih djelatnosti u HNK/Ž“, ustanovljeno je da u dječjem vrtiću u Stocu na jedno dijete dolazi 3,60 m², a kako je utvrđeni standard 3 m² potrebne površine po jednom djetetu, jasno je da su u ovoj predškolskoj ustanovi zadovoljeni minimalni uvjeti za boravak djece prema prethodno navedenom standardu potrebnog prostora.

3.8.3 Osnovno obrazovanje

Na području Općine nalaze se tri centralne osnovne škole: dvije u Stocu i jedna u Crnićima, te 5 područnih škola.

Naziv	Broj učenika
Osnovna škola Stolac	297
Prva osnovna škola Stolac	389
Osnovna škola Crnići	316

Tablica 7 Raspored škola osnovnog obrazovanja

Slika 17 Grafički raspored škola osnovnog obrazovanja

Broj učenika														
2010.			2011.			2012.			2013.			2014.		
M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S
66	60	126	71	58	129	29	43	72	54	53	107	56	49	105

Tablica 8 Broj upisanih u prvi razred/prvu godinu u osnovnim školama na području općine Stolac

Poslije izvjesne stagnacije u 2012. godini ponovo je primjetan porast broja upisane djece u prvi razred. Programi odgojno-obrazovnog rada temelje se na Konceptiji osmogodišnjeg i devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja s jasno utvrđenim ciljevima i zadacima, koji se realiziraju kroz redovnu, dopunsku i izbornu nastavu te vannastavne i vanškolske slobodne aktivnosti, kao i rad u okviru kulturnih djelatnosti. Nastavna sredstva kao bitan preduvjet suvremene nastave iz godine u godinu nastoje se zamijeniti i dopuniti suvremenijom opremom.

Uslijed nedostatka prostora, nastava se u većini osnovnih škola izvodi u dvije smjene.

U pogledu školskih športskih dvorana i terena stanje bi trebalo popraviti, što bi svakako bilo povoljno za bolji fizički razvoj školske djece. Iako je osnovno obrazovanje obvezno i besplatno, roditelji kupuju udžbenike i školski pribor. U školama su zapaženi dosta dobri rezultati u školskim i izvanškolskim aktivnostima. Na cijelom prostoru Općine organiziran je prijevoz učenika osnovne škole od kuće do škole i natrag.

3.8.4 Srednjoškolsko obrazovanje

Srednjoškolsko obrazovanje u Stocu sastoji se od srednje strukovne škole i gimnazije. Nastava se za obje škole izvodi u istoj zgradi u dvije smjene. Srednju strukovnu školu pohađa 230 učenika, dok se za gimnaziju opredijelilo 210 učenika.

U srednjoj strukovnoj školi se obrazuju učenici u sljedećim strukama:

Naziv škole	Broj učenika
Ekonomska škola A	105
Strojarstvo A računalni tehničar	46
Strojarstvo C automehaničar, instalater klime	10
Ugostiteljstvo, turizam C, kuhar, konobar	69

Tablica 9 Broj učenika u Srednjoj školi Stolac

Slika 18 Grafički prikaz broja učenika u Srednjoj školi Stolac

Broj učenika u srednjim školama na području Stoca je u posljednjih pet godina u trendu porasta na 1000 stanovnika. U Srednjoj školi Stolac trenutno su uposljeni 64 djelatnika.

3.9 Kultura

Kultura jednog naroda i zemlje, u najširem smislu te riječi, predstavlja temelj njihova ukupnog identiteta. Kultura nije samo potvrda identiteta, već može biti i vrlo značajan i snažan segment ukupnog društvenog i privrednog razvoja određenog područja jer omogućava njegovu promociju. S obzirom na veoma bogatu kulturnu tradiciju i raspoložive resurse, Stolac je moguće profilirati u značajan kulturni centar, a uz veći angažman svih subjekata veoma brzo se mogu realizirati različiti sadržaji: smotre izvornog stvaralaštava, tradicionalne sportske igre, večeri poezije, umjetničke kolonije, izložbe revijalnog ili natjecateljskog karaktera, te provedba kontinuiranih aktivnosti na očuvanju i zaštiti kulturno-povijesnih spomenika na čitavom području općine Stolac.

Nažalost, u općini Stolac za sada ne postoji nijedan prostor u kome bi se mogle kvalitetno održavati kazališne predstave, kino-projekcije ili drugi sadržaji iz oblasti kulture.

Značajne kulturne manifestacije su: „Stolačko kulturno proljeće“ i „Slovo gorčina“. Manifestacija „Stolačko kulturno proljeće“, koja se već 13 godina u svibnju i lipnju organizira pod pokroviteljstvom Matice hrvatske Stolac, uvelike je prerasla lokalne okvire. Svake godine u tijeku trajanja manifestacije prigodno se izdaje „Godišnjak za povijest i kulturu“, u kome se objavljuju brojni radovi vezani za prošlost i sadašnjost, ali i oni posvećeni budućnosti hrvatskog naroda u stolačkom kraju, BiH i šire. Jedan od ciljeva manifestacije je promoviranje kulturne baštine i običaja žitelja općine Stolac, kao i okupljanje što većeg broja mladih i prezentiranje istraživačkih radova učenika osnovnih i srednjih škola. Manifestacija se održava na lokalitetu Radimlja (mjesto povijesnih stećaka), gdje se svojim pjesmama predstavljaju brojni pjesnici iz svih područja BiH, pa i iz inozemstva. Na jednoj od večeri predstavlja se spomenuti godišnjak, kojemu nesebično svoj doprinos tijekom cijele godine daju brojni povjesničari, kulturni djelatnici, učenici i brojni drugi ljudi, koji svoja povijesna i kulturna svjedočenja nesebično ugrađuju u ovaj zbornik, koji je rado čitan i izvan granica naše BiH.

Manifestacija „Slovo gorčina“ održava se u Stocu svake godine od 1971. Od svoje prve zamisli, neposredno poslije smrti pjesnika Maka Dizdara, rođenog u Stocu, imala je jedan stalni i maksimalno kohezijski element, a to je afirmacija sveukupne bosanskohercegovačke kulturne baštine, svega onoga, kako je to već na prvim susretima rečeno, što je čovjek stvorio na ovom tlu. „Slovo gorčina“ je manifestacija koja nudi priliku za okupljanje sa sadržajima kao što su poezija, glazba, slika, film, filozofija, povijest i svi drugi mediji ljudskog duha. Cilj manifestacije je duhovno povezivanje prožeto zajedništvom u svemu onome što je lijepo i korisno.

Od postojećih društvenih događanja može se izdvojiti i gospodarsko-kulturna sajamska manifestacija „Hercegovački plodovi Mediterana“, koja se održavala u prostorijama Duhanske stanice u Stocu, a od ove godine u Športskoj dvorani u Stocu.

U općini funkcionira JU „Radimlja“, osnovana 2013.godine, koja brine o kulturnoj baštini, povijesnim spomenicima i njihovom predstavljanju kroz marketing i razne manifestacije; jedna je takva i srednjovjekovni sajam „Stolačka tarča“, prvi put organiziran 2015.

U sklopu Osnovne škole Stolac djeluje i glazbena škola, osnovana 2000. godine. Trenutno radi u preuređenim prostorijama osnovne škole u tri ureda. Broj učenika je oko 30 po generaciji.

Na inicijativu kulturnih društava „Napredak“, „Prosveta“ i „Preporod“ 1931. g. u Stocu je formiran puhački orkestar „Gradska limena glazba Stolac“. Kao multinacionalna, apolitična i dobrovoljna amaterska organizacija, Glazba je univerzalnim jezikom nota i načinom funkcioniranja postala potpuno drugačija od okruženja. Danas u orkestru vježba oko osamdesetak članova. Na području općine također postoje:

- HKUD Stolac
- HKUD Dubrave
- HKUD Rotimlja
- HKUD Prenj
- HKUD Bosansko izvorno kolo
- Škola folklor.

3.10 Šport

Športski savez općine Stolac krovna je športska organizacija na razini Općine. Savez je formiran 13. prosinca 2005. godine. Osnovni zadaci Saveza su: organizacija športskih priredbi, uređenje sustava športskih natjecanja, osiguranje sredstava za zadovoljavanje potreba i interesa društva u športu, sustavno ostvarivanje aktivnosti djece, mladeži i drugih građana u različitim oblicima športskog vježbanja, usavršavanje športskog podmlatka, i drugi oblici športa za djecu, mlade, studente i osobe s posebnim potrebama. Članovi saveza su jedan nogometni, jedan odbojkaški klub i dva džudo kluba, od kojih je jedan na Hodovu. U gradu djeluju još jedan nogometni, rukometni i košarkaški klub koji nisu u sklopu saveza. Ukupno je u Savezu aktivno oko 400 članova. U Općini djeluju sljedeći klubovi:

- Hrvatski nogometni klub Stolac
- Hrvatski odbojkaški klub Stolac
- Karate-džudo klub Stolac
- Džudo klub Hodovo
- Rukometni klub „Bregava Iskra“
- Košarkaški klub „Iskra“
- Nogometni klub „Iskra“.

„Šahovska sekcija“ općine Stolac nije član Športskog saveza. Broj članova je nestalan, s minimalnim brojem od 20 članova. Svake godine se organizira šahovski turnir pod pokroviteljstvom općine Stolac, kao i drugih sponzora.

Udruga „Stolačke mažoretkinje“ osnovana je 1. ožujka 2014. godine u Stocu. Stolačke mažoretkinje trenutno broje 80 članica podijeljenih u 5 kategorija i to: dječji sastav, kadeti a i b te juniori a i b. Na Državnom prvenstvu 2015. godine osvojile su brončanu medalju u kategoriji „kadeti štap“ i tako se plasirale na Europsko prvenstvo u Francusku. Nastupale su širom BiH, u Stocu na svim važnijim manifestacijama, a bile su i jedini predstavnici svoje zemlje na Ohridskom festivalu u srpnju 2015. godine.

„Hrvatski nogometni klub Stolac“ natječe se u Ligi FBiH (natjecanje seniora), Omladinskoj ligi (natjecanje juniori i kadeti), Županijskoj nogometnoj ligi (pionira i predpionira). Klub financira općina Stolac i sponzori.

Rukometni klub „Bregava Iskra“ ukupno broji 30 članova do 18 godina. Klub nema svoje prostorije; koristi se školskom športskom dvoranom. Natječe se u juniorskoj ligi HNŽ u kategoriji juniora.

Košarkaški klub „Iskra“ ima 30 članova, nema prostorije i koristi se školskom športskom dvoranom.

Karate – džudo klub „Stolac“ ima oko 60 članova kluba do 18 godina. Nema svoje prostorije, koristi se školskom športskom dvoranom i natječe se na turnirima na razini BiH.

„Džudo klub Hodovo“ broji oko 20 članova i natječe se na turnirima na razini BiH.

U gradu postoji jedan nogometni stadion te školska športska dvorana i malonogometno igralište u sklopu osnovne i srednje škole. Također postoji i „Športski centar“, koji se nalazi u Vidovu Polju. Postoje još i malonogometni tereni u mjestima: Kruševo, Burmazi, Borojevići, Rotimlja, Rivine, Crnići i Hodovo. Svi tereni su asfaltirani i prilagođeni za sport i rekreaciju, te su opremljeni golovima za mali nogomet. Športska dvorana koju koriste spomenuti klubovi je u nezavidnom stanju, bez adekvatne opreme. Potrebno je renoviranje i dvorane i pratećih objekata.

3.11 Zdravstvena i socijalna zaštita

3.11.1 Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita se odvija preko Doma zdravlja Stolac i generalno se može kazati da zdravstvena skrb dobro funkcionira i da je dobro organizirana. Iskustvo je pokazalo da je sustav obiteljske medicine donio značajan pozitivan pomak u kvaliteti zdravstvene skrbi. U Domu zdravlja Stolac djeluje pet timova obiteljske medicine, a organizirana je i služba hitne pomoći. Također, na području općine Stolac funkcioniraju i četiri područne ambulante. U Stocu rade dvije privatne ljekarne i savjetovalište koje radi na unaprjeđenju zdravstvene zaštite kroz prevenciju i edukaciju.

Osoblje	2014		
	M	Ž	Ukupno
Ukupno zdravstvenih radnika	16	39	55
Liječnici opće prakse	2	2	4
Ukupno specijalista	0	3	3
Stomatolozi	0	1	1
Liječnici obiteljske medicine	0	3	3
Medicinski tehničari	7	25	32
Ostalo osoblje	7	9	16

Tablica 10 Struktura zaposlenih u Domu zdravlja Stolac

3.11.2 Socijalna zaštita

Sve institucije Općine koje djeluju u oblasti socijalne skrbi (Centar za socijalni rad, Dom zdravlja, predškolske ustanove, osnovnoškolske i srednjoškolske ustanove, Crveni križ, Policijska uprava), ovisno o prioritetoj skupini, provode prevenciju, ranu identifikaciju, procjenu i registraciju, ranu intervenciju, upućivanje/referal, donose odluke, pružaju usluge (osnovne ili dodatne) te provode mehanizme praćenja i žalbi. Usluge se provode u skladu s djelatnošću i mandatima institucija. U pogledu socijalne zaštite stanovnika na području općine

Stolac djeluje Centar za socijalni rad i Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba.

Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba je 4. lipnja 2013. otvorio vrata za prve korisnike. Kad bude u potpunosti završen, u punom kapacitetu će moći primiti oko 260 korisnika, te zapošljivati oko 100 osoba. Trenutno je u domu zaposleno 50 djelatnika i smješteno 130 korisnika.

Vrste pomoći	2014.		
	M	Ž	Ukupno
stalna novčana pomoć	33	28	61
novčana naknada za pomoć i njegu druge osobe	40	53	93
druga materijalna pomoć	13	9	22
osposobljavanje za život i rad	3	4	7
smještaj u drugu obitelj	1	1	2
smještaj u ustanove socijalne zaštite	10	9	19
jednokratne novčane pomoći	85	98	183
zdravstveno osiguranje	40	29	69
usluge socijalnog rada i drugog stručnog rada	177	204	381
kućna njega i pomoć u kući	78	98	176
Ukupno osoba	480	533	1013

Tablica 11 Vrste pomoći koje pruža centar Socijalna i imovinska sigurnost građana

Što se tiče socijalne i imovinske sigurnosti građana, ona je uglavnom zadovoljavajuća.

Godina	Ukupan broj krivičnih djela	Ukupan broj prijavljenih počinitelja	Broj krivičnih djela po poznatom počinitelju	Broj krivičnih djela po nepoznatom počinitelju	Postotak ukupne rasvjetlosti	Broj počinitelja maloljetnika	Ukupan broj prijavljenih prekršaja
2010.	52		24	28	46,2	1	74
2011.	54		18	26	33,3		62
2012.	47		13	34	27,7		37
2013.	69		23	46	33,3		78
2014.	45		12	33	26,7	3	32

Tablica 12 Kriminalitet i javni red i mir: stupanj otkrivenosti

Opis	2010.		2011.		2012.		2013.		2014.	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Krvni delikti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Organizirani i gospodarski kriminal	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Imovinski delikti	32	60,37	33	61,10	32	68,10	48	66,67	33	73,30
Narkomanija	3	5,67	0	0	3	6,40	0	0	0	0
Trgovina ljudima - prostitucija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ostala krivična djela	17	32,07	21	38,90	12	25,50	21	29,17	12	26,70
Maloljetnička delikvencija	1	1,89	0	0	0	0	3	4,16	0	0
Ukupan broj/postotak	53	100	54	100	47	100	72	100	45	100

Tablica 13 Struktura kriminaliteta

Zaključna razmatranja:

U oblasti obrazovanja ključno je pitanje uvođenja novih strukovnih zanimanja koja su potrebna tržištu rada, pogotovo u sektoru turizma i ugostiteljstva, kao i u sektoru poljoprivrednih djelatnosti, za koje ima interesa. Obrazovni sustav bi se trebao prilagoditi tim interesima, jer gubi svoj smisao ako produciramo zanimanja koja nemaju nikakve perspektive na tržištu rada zbog zasićenosti.

S obzirom na veoma bogatu kulturnu tradiciju i raspoložive resurse, Stolac je moguće profilirati u značajan kulturni centar.

Na području športskih aktivnosti potrebno je pristupiti sustavnoj organizaciji, preko Športskog saveza Općine, promociji i afirmaciji amaterskog sporta kako bi se što veći broj djece i mladeži uključio u različite sportske aktivnosti kroz postojeće, pa čak i nove sportske klubove.

Generalno se može kazati da zdravstvena skrb dobro funkcionira i da je dobro organizirana. Kako je cilj razvoja Općine usmjeren i k razvitku turizma, potrebno je tome prilagoditi i odgovarajuću ponudu zdravstvenih usluga, ne samo domicilnom stanovništvu, nego i očekivanim posjetiteljima.

U domeni socijalne zaštite zadnjih par godina vidljiv je značajan pozitivan pomak u aktivnostima Centra za socijalni rad, koji je povećao svoje ljudske kapacitete te su primjetne projektne aktivnosti usmjerene prema najugroženijim populacijama u zajednici.

3.12 Stanje javne infrastrukture i javnih usluga

Budući da cesta po svom značaju predstavlja «krvotok» gospodarskog razvoja, ovoj problematici treba pristupiti na posebno pažljiv način, uvažavajući sadašnje stanje cesta, trenutne i perspektivne potrebe, kao i planove u široj regiji. Prostor općine Stolac u svemu tome treba promatrati kao dio tehničko-tehnološkog sustava cesta u širem smislu, odnosno kao dio šire regije, pogotovo u svjetlu budućih eurointegracija.

Stoga se npr. izgradnja Koridora 5C, Jadransko-jonske autoceste s najbližim priključkom u široj zoni Počitelja ne može odvojiti od planiranja cestovne infrastrukture ove regije, kao i Stoca, koji se zemljopisno nalazi na sjecištu važnih cestovnih pravaca.

Magistralne ceste

Kroz općinu Stolac prolaze dvije magistralne ceste:

1. Magistralni pravac *M6* Granica HR (Gorica)-Grude-Ljubuški-Čapljina-Tasovčići-Masline-Stolac- granica entiteta FBiH/RS (Ljubinje), ukupne duljine 178 km, od toga 17,9 km prolazi kroz općinu Stolac

2. Magistralni pravac *M17.3* Buna-Masline-Stolac-Hutovo-Neum ukupne duljine 71,72, od toga 29,2 km prolazi kroz općinu Stolac.

M6 je rekonstruirana do grada Stoca, dok poslije njega kvaliteta zastora i pojedinih elementa u dijelu prema Trebinju nije zadovoljavajuća.

M17.3 je također bila rekonstruirana do križanja u Borojevićima. Njezin nastavak je od grada Stoca prema Neumu. Dio do Burmaza ima normalan profil magistralne ceste, ali se nakon toga sužava na 3 m. Od ogromnog je značenja za općinu Stolac, kao i za državu BiH, da se po pitanju magistralne ceste M17.3 ili izgradi puni profil prema Neumu od postojećeg profila ili usvoji nova trasa koja bi uključivala i obilaznicu Stoca. Ukupna duljina kategoriziranih cestovnih pravaca u općini Stolac iznosi 54 km.

Regionalne ceste

Jedina regionalna cesta na području općine Stolac je R427 Stolac 3 - granica RS/FBH (Do) - Berkovići – Krivača duljine 6,9 km. Ona se iz grada odvaja prema Bileći. Ova cesta ima dobre elemente, ali kolnik je dotrajavao i stoga je poželjna njegova zamjena te eventualno proširivanje.

Lokalne ceste

Sva naselja su povezana dobro s magistralnim i regionalnim cestama preko lokalnih. Njihova razgranatost i gustoća su dovoljni za općinu Stolac, ali stanje kolnika i pojedinih elemenata nije u skladu s funkcijom. Zato su potrebne mjere lokalnih sanacija, promjene kolnika, izgradnja nogostupa, sanacija odvodnje i ostale radnje u smjeru kvalitetnijeg lokalnog prometa. Popis i dužina lokanih cesta dat je u nastavku.

L1 Hodovo - Trijebanj	4,39 km
L2 Hodovo - Crnugovac	3,09 km
L3 Aladinici – Pjesivac - Greda - Rivine	3,86 km
L4 Aladinici - Prenj - Koscela (PP Hutovo blato)	10,6 km

L4a L 4 - Prenj	2,22 km
L5 Borojevici-Stolac	6,49 km
L6 Stolac-Barane	5,02 km
L6a L6-Daorson	1,84 km
L7 Stolac Njivice	2,32 km
L8 M17.3 Humac – Krusevo - Derani (PP Hutovo blato)	10,38 km
L9 M17.3 Orahovica	6,07 km
L10 M17.3 Bjelojevici - Londza (PP Hutovo blato)	10,1 km
L10a Bjelojevici - Boljuni	0,55 km
L11 Poplat - granica Općine	4,56 km
L12 Burmazi - granica Općine	5,38 km
L13 Radimlja-granica RS	4,57 km
L14 Crnici Greda-M6	4,81 km
L14a Crnici Kula - L14	1,83 km
L15 Aladinići-Dulumi-kanjon Bregave	5,32 km.

Ostale ceste i javne staze

U ovu skupinu spadaju ostale ceste koje nisu razvrstane u prethodne kategorije jer svojim značenjem i položajem nisu toliko bitne za funkcioniranje prometa, ali su važne za prilaz parcelama, manjim selima i skupinama kuća. Obično su makadamske i siromašnijih elemenata nego ove višega reda. Njihova ukupna dužina na području općine Stolac je 112 km.

Gradske ulice su u nešto boljem stanju, zahvaljujući boljim tehničkim standardima pri gradnji, ali i boljem sustavu održavanja.

3.12.1 Komunalna infrastruktura

Vodoopskrba

Trenutno je u općini Stolac vodom opskrbljeno oko 49% stanovnika. U gradskom djelu predviđena je sanacija i rekonstrukcija gradskog vodovodnog sustava kako bi isti mogao odgovoriti potrebama postojećih, ali i budućih korisnika. U tom smislu je predviđena potpuna rekonstrukcija i transportnog sustava u skladu s potrebama za vodom do 2035. godine, te izgradnja vodospreme Stolac ($V=1000\text{ m}^3$) i rekonstrukcija postojećeg distributivnog sustava. Kako je već ranije spomenuto, prostorna udaljenost naselja, mali broj stanovnika i reljefne karakteristike područja Općine stvaraju dosta nepovoljne uvjete za povezivanje naselja u jedinstven vodoopskrbni sustav, te se stoga otvara mogućnost alternativnih rješenja – izgradnje manjih vodovodnih sustava na područjima gdje je to moguće.

U općini Stolac postoje manji lokalni sustavi Rotimlja-Hodovo i Greda-Aladinići. Ovi sustavi se baziraju na zahvaćanju podzemne vode bunarima. Prema podacima nadležnog komunalnog poduzeća i općine Stolac, navedeni sustavi se planiraju i dalje koristiti i po potrebi proširivati, te na koncu uvezati u planirani vodovodni sustav Dubrave, koji je već ušao u općinu Stolac i stigao do naselja Jasoč. U sklopu vodovodnog sustava Rotimlja potrebno je uraditi još jednu rasteretnu komoru zapremine 50 m^3 i hidrostanicu za opskrbljivanje naselja Dolovi, a u sklopu vodovodnog sustava Trijebanj-Hodovo potrebno je izgraditi hidrostanicu Podbrdo za opskrbljivanje naselja Podbrdo i Crnogovac. Također, za naselje Poprati se alternativno voda može dovesti i sa vodospreme Ilijina glavica, koja je u sustavu vodovoda Dubrave, ali i sa sustava Hodovo-Rotimlja, čime bi se ova dva sustava uvezala, a time opskrbito i naselje Borojevići vodom.

Kanalizacija

Organizirani sustav odvodnje otpadnih voda na području općine Stolac postoji samo u gradskom području. Otpadne vode se bez prethodnog pročišćavanja ispuštaju u rijeku Bregavu. Na preostalom dijelu Općine otpadne vode kućanstava se disponiraju u septičke jame koje su obično loše građene, tako da veliki dio onečišćenja završava u podzemlju. U gospodarskoj zoni Hodovo je kroz Regulacijski plan predviđen razdjelni sustav odvodnje otpadnih voda. Fekalnom kanalizacijom je predviđeno da se odvođe otpadne vode iz objekata (kućanske i industrijske otpadne vode) do nekonvencionalnih uređaja za pročišćavanje otpadnih voda, uključujući mogućnost vezivanja više objekata na jedan uređaj ili pojedinačno za svaki objekt, odnosno parcelu. S obzirom na kršku građu ovog područja i utjecaj koji neadekvatno riješena odvodnja otpadne vode može imati na zdravlje i opći standard stanovanja, izgradnja kanalizacijskog sustava s uređajem za pročišćavanje otpadnih voda predstavlja okolišni prioritet za razvoj Općine. U tom smislu je urađena dokumentacija. Prema toj dokumentaciji planirana je izgradnja jednog cjelovitog kanalizacijskog sustava i centralnog uređaja za pročišćavanje otpadnih voda. Ovaj koncept predviđen je za sva naselja na području Općine za koja postoji tehnička mogućnost priključenja na kanalizacijski sustav. Izuzetak su mala naselja, za koja ne postoji opravdanje izgradnje kanalizacijskog sustava,

gdje se otpadne vode planiraju disponirati u septičke jame. Također je planirano je da se prikupljanje otpadnih voda na području općine Stolac vrši putem većeg broja kanalizacijskih primarnih i sekundarnih vodova, a zatim priključenje na glavne kolektore kanalizacijskog sustava, koji svu otpadnu vodu dovode do uređaja. Uređaj za pročišćavanje otpadnih voda je projektiran za planski period do 2040. godine, a lokacija uređaja je predviđena nizvodno od grada na obali rijeke Bregave.

Prikupljanje komunalnog otpada

Na području općine Stolac prikupljanje otpada vrši javno poduzeće „Komunalno“ d.o.o. Stolac. Procjenjuje se da je uslugom prikupljanja i odvoza otpada obuhvaćeno 1900 kućanstava kojima se dostavljaju računi i to uglavnom u naselju Stolac-Grad, što čini pokrivenost od 42%. U naseljima koja su pokrivena prikupljanjem u vrećama ne može se utvrditi točna pokrivenost jer s tim kućanstvima Komunalno nema sklopljen ugovor i ne plaćaju usluge pa se ne vodi evidencija koja od njih zaista i izbacuju smeće u vrećama. Za prikupljanje otpada koriste se kontejneri i PVC vrećice te taj otpad JP „Komunalno“ transportira vozilom DAF i MAN. Kontejneri su zapremine 1,1 m³, a ukupno ih ima 120. Dinamika prikupljanja i odvoženja otpada je ustaljena - u urbanom dijelu Općine prikupljanje otpada se vrši tri puta tjedno vozilom za kontejnere od 1,1 m³, dok se u ruralnom dijelu prikupljanje vrši dva puta tjedno. Spomenuta oprema je 100% vlasništvo JP „Komunalno“ d.o.o. Stolac. Dinamika prikupljanja i odvoza otpada je ustaljena, odnosno ne javljaju se neki veći problemi prilikom transporta i odlaganja otpada. U urbanom dijelu prikupljanje se vrši tri puta tjedno vozilom za kontejnere od 1100 l (ponedjeljkom, srijedom i petkom), a u ruralnom dijelu se vrši prikupljanje dva puta tjedno (srijedom i petkom) vozilom 2t. Čvrsti otpad iz dijela Općine odlaže se u PVC vreće zapremnine 110 l dostupne svim stanovnicima. Vrećice se mogu nabaviti u komunalnom poduzeću ili u svim prodavaonicama mješovite robe u općini Stolac. Cijena jedne vreće iznosi 2 KM. Ne postoji evidencija o kupcima vreća. Ukupno se mjesečno plasira oko 400 komada vreća.

Korištenje privremenog komunalnog odlagališta također je problem i otvoreno ekološko pitanje, barem dok se ne izgradi regionalno komunalno odlagalište, a proces određivanja lokacije za izgradnju ovog odlagališta još uvijek nije završen. Potrebno je sanirati nekoliko manjih i većih divljih odlagališta na prostoru Općine.

Javna rasvjeta

Pokrivenost urbanog dijela javnom rasvjetom je 70 %, a pokrivenost naselja po mjesnim zajednicama je oko 50 %. Na godišnjoj razini iznos finansijskih sredstava iz proračuna Općine koji se ulaže u izgradnju i održavanje javne rasvjete je oko 70 000 KM i predstavlja značajan trošak proračunu. Ugrađene žarulje su visoke energetske učinkovitosti – štedne.

3.12.2 Tehnička infrastruktura

Pokrivenost elektromrežom

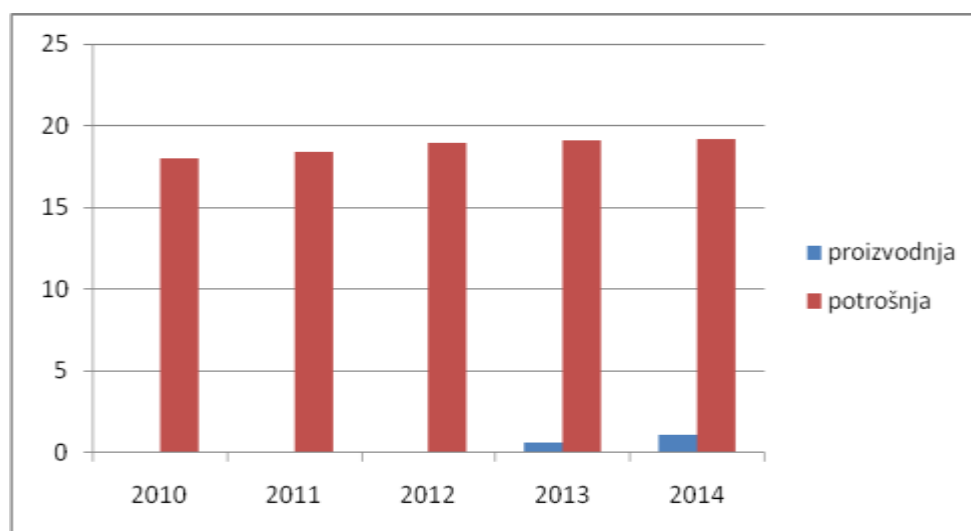
Za elektroprivredni sektor nadležna je elektroprivreda HZHB preko svoje općinske jedinice ili ispostave u Stocu.

Vršno opterećenje trafostanice je znatno ispod nazivne snage transformatora, pa očekivana povećanja vršne snage uslijed proširenja postojećih gospodarskih zona, izgradnje novih i očekivanog ruralnog razvoja neće za sobom povlačiti izmjenu transformatora u pogledu snage. U distribucijskoj mreži, između ostaloga, potrebno je:

- po potrebi formirati TS 35/10(20) kV Hodovo, odnosno TS 110/ kV u industrijsko-gospodarskoj zoni Hodovo u cilju evakuacije električne energije iz okolnih proizvodnih postrojenja
- poboljšati naponske prilike na izvodu Domanovići prikladnim spajanjem na izvod Aladinići
- ulagati u gradsku elektroenergetsku mrežu Stoca u cilju povećanja pouzdanosti opskrbe električnom energijom, zadovoljavajući (N-1) kriterij, u smislu rekonfiguracije postojeće srednjenaponske distribucijske mreže prikladnim spajanjem odgovarajućih izvoda (npr. izvoda Stolac 1 i izvoda Stolac 4, izvoda Stolac 2 i izvoda Stolac 4, izvoda Stolac 3 i izvoda Vidovo Polje, izvoda Stolac 3 i izvoda Stolac 4)
- izgraditi direktan 10(20) kV srednjenaponski kablanski vod TS 110/35/10 kV Stolac – Gospodarsko- poslovna zona Hodovo, radi povećanja pouzdanosti napajanja iste
- izgraditi srednjenaponski 10(20) kV kablanski vod do turističke zone „Koščela“, koja je obuhvatu Parka prirode Hutovo Blato, trasom postojeće staze, čija je početna točka na TS Prebilovci (općina Čapljina), kao i stupnu trafostanicu STS 10(20)/0,4 kV, 100 kVA Koščela
- rekonstruirati određene trafostanice u smislu zamjene postojećih srednjenaponskih blokova novim kako bi se formirale nove veze, koje bi omogućile ispunjavanje uvjeta kriterija (N-1)
- u cilju pouzdane opskrbe električnom energijom ugraditi linijske rastavne sklopke na izvodima Domanovići, Aladinići i Burmazi
- elektrificirati područja koja do sada nisu elektrificirana
- pored gore navedenog, neophodno je na postojećim magistralnim dalekovodima i pripadajućim odcjepima izvršiti rekonstrukciju dalekovoda u cilju dovođenja kompletnog dalekovoda na 20 kV-nu naponsku razinu. Procjenjuje se da su isti oko 20% dužine obnovljeni i u ovom postotku osposobljeni za rad na 20 kV- nom naponu.

Opis	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Proizvodnja	0	0	0,059	0,61	1,055
Potrošnja	17,984	18,43	18,926	19,115	19,174

Tablica 14 Ostvarene količine električne energije (GWh)

Slika 19 Grafički prikaz ostvarene količine električne energije

Stolac obiluje sunčanim danima te je sredina gdje se sve više ulaže u gradnju fotonaponskih elektrana (GPZ Hodovo), stoga je trenutno vodeća općina u BiH kad je u pitanju proizvodnja električne energije iz sunca. Prema tvrdnjama stručnjaka fotonaponske elektrane, osim što su ekološki prihvatljive, također su financijski isplative. Osim što direktno energiju pretvaraju u struju, solarne elektrane primjer su kako energiju trošiti, a okolinu sačuvati od daljnjeg zagađivanja.

Telekomunikacije i internet

Telekomunikacijska infrastruktura obuhvaća područja za pružanje usluga fiksne i pokretne mreže, te odašiljače za radio i TV signal. Stanje trenutnih potreba u Općini je zadovoljavajuće te je fiksnom telefonijom pokriveno 2681 kućanstvo. Odašiljači za radio i TV signal zadovoljavaju trenutne potrebe naselja. Dozvole za rad imaju sljedeći fiksni i GSM operateri: HT Eronet, BH Telecom, Telekom Srpske. Najdominantniji telekom operater je HT Eronet, s dobro razvijenom infrastrukturom, koja obuhvaća podzemne svjetlovodne i bakrene kableske infrastrukture, koja se realizira koristeći distributivnu telekomunikacijsku kanalizaciju (DTK). Također je dominantan po broju mobilnih pretplatnika. U posljednjih 10 godina dobro je razvijena DTK, kako u magistralnom, tako i u pristupnom dijelu na području općine Stolac. Korisnička povezanost omogućena je preko lokalnih komutacijskih čvorišta koja su međusobno povezana svjetlovodom, kao i veza na višu prometnu ravninu, gdje je

ostvarena i potpuna digitalizacija prijenosa. Trenutno stanje uglavnom zadovoljava potrebe izgrađenih naselja. Za planirani koncept razvoja općine Stolac za planski period do 2023. na području Općine stanje zadovoljava postojećim kapacitetima. Međutim, pretpostavka daljnjeg razvoja, posebno novih prometnica, će zahtijevati omogućavanje proširenja kapaciteta i razvoja DTK (distribuirane telekomunikacijske kanalizacije) mreže na području obuhvata plana, s dovoljnim brojem cijevi i optičkim kabelima, kako bi omogućili poboljšanje kvalitete, kao i pružanje novih usluga korisnicima.

Groblja

Groblja pojedinačno ne predstavljaju zonu namjene površina jer njihova prosječna površina iznosi manje od 1 ha i ona su na kartama obilježena oznakom groblja. Prema službenim podacima i ortofoto snimku, evidentirano je 56 lokacija groblja i harema. Prema dostupnim podacima nema potrebe za planiranjem novih groblja. U Općini Stolac samo grad Stolac ima mrtvačnicu, te se jedna planira graditi u Aladinićima.

Stambeni fond

Po pitanju stambenog fonda razvidno je da je najveći broj individualnih stanova (odnosno kuća) u odnosu na stanove u objektima kolektivnog stanovanja. Ovo je očekivano s obzirom na karakter općine Stolac (ruralna općina). Ovakvo stanje se zasigurno neće mijenjati te je za očekivati isti omjer individualnih stanova u odnosu na objekte kolektivnog stanovanja.

3.13 Poljoprivreda i poljoprivredni potencijal

Poljoprivredno zemljište je prirodno bogatstvo i dobro od posebnog interesa, uživa posebnu zaštitu, koristi se za poljoprivrednu proizvodnju i ne može se koristiti za druge svrhe, izuzev u slučajevima i pod uvjetima utvrđenim Zakonom o poljoprivrednom zemljištu. Prema namjeni, zone poljoprivrednog zemljišta kategorizirane su u tri planerske kategorije i nose svoje kartografske oznake:

- visokovrijedno – P1
- vrijedno – P2
- ostalo poljoprivredno zemljište – P3.

Za utvrđivanje ovih zona su korišteni podaci (prema kategorijama poljoprivrednog zemljišta) iz studije Karta upotrebne vrijednosti zemljišta HNŽ, uz dopunu prema detaljno utvrđenim građevinskim područjima naselja na katastarskim kartama mjerila 1:2 5 00. Općina Stolac je paralelno s izradom prostornog plana radila i program „Gospodarenje poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu za područje Općine Stolac 2014.-2019.“ Kategorizirane planerske kategorije P1, P2, P3 određuju namjenu prostora kojima se kroz zaštitu i uvjete, a dalje i odredbama, propisuju uvjeti korištenja.

Visokovrijedno - P1 zemljište nalazi se u dolinama rijeke Bregave i Radimlje, na pretežno ravnom ili manjim dijelom blago valovitom terenu. Posebno se štiti i služi za proizvodnju ranog voća i povrća, odnosno vinogradarstvo, uz provođenje agromelioracije.

Vrijedno - P2 zemljište najviše je zastupljeno oko mjesta Dudovina, Brda, Mustafića mahala, Donji Poplat, uz rijeku Bregavu. Budući da su površine ove kategorije male u odnosu na poljoprivredno zemljište, treba ih obvezno zaštititi samo za proizvodnju hrane.

Ostalo poljoprivredno zemljište – P3, zastupljeno je najviše oko Dubrava, Barana, Hutova blata, Kruševa i Burmaza. To su površine izražene površinske stjenovitosti na kojima treba izvršiti pošumljavanje, a na manje kamenitim površinama pored pošumljavanja može se izvršiti intenziviranje livada i pašnjaka.³

Ukupna površina općine Stolac iznosi 27 979 ha, od čega prema „Karti upotrebne vrijednosti na području HNŽ“ poljoprivredno zemljište zauzima 13 266,12 ha ili 47,55%, šumsko zemljište zauzima površinu od 13 800,40 ili 49,45 %, neplodno zemljište 837,53 ili 3%, izgrađeno zemljište 613,83 ili 2,2 %, hidrografija 223,7 ili 0,8%.

Prema „Programu gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu za područje općine Stolac 2014.-2019.“ u državnom vlasništvu je ukupno 7 975,5191 ha , a 5 290,6009 ha je u privatnom vlasništvu. Programom je predviđeno 377,2161 ha za zakup, 4 962,0280 ha za koncesije, 157,1135 ha se već nalazi pod zakupom prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu (Sl. novine F BiH broj 2/98) , 2029,0694 ha je minirano, a 450,0921 ha je predviđeno za ostale namjene. Površine državnog poljoprivrednog zemljišta određene za zakup davat će se u zakup pravnim i fizičkim licima na rok:

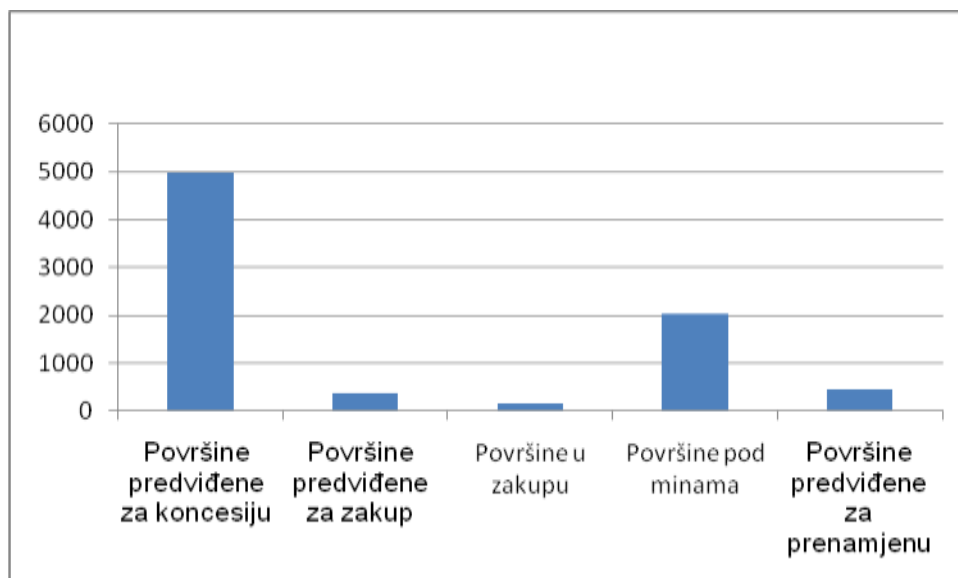
- maksimalno do 25 godina za podizanje voćnjaka i rasadnika
- za ostalo poljoprivredno iskorištavanje do 10 godina (plastenici, povrtlarski rasadnici, rasadnici za ukrasno – dekorativno bilje i dr.).

Površine državnog poljoprivrednog zemljišta određenog za koncesiju u općini Stolac davat će se pravnim i fizičkim licima na rok:

- podizanje vinograda i maslinika na razdoblje od 25 do 50 godina
- podizanje staklenika na razdoblje od 15 do 30 godina
- podizanje višegodišnjih nasada voćnjaka, voćno – loznih rasadnika, bavljenje stočarskom proizvodnjom (ispaša stoke), lov i uzgoj ptica na razdoblje od 10 do 25 godina⁴.

³ Prednacrt prostornog plana Općine Stolac za razdoblje od 2013. do 2023. godine

⁴ PROGRAM gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu za područje općine Stolac 2014. – 2019.

Slika 20 Poljoprivredno zemljište u državnom vlasništvu

3.13.1 Pčelarstvo

Općina Stolac zbog svoje klime i velikog broja sunčanih sati idealno je područje za uzgoj pčela. Pčelari općine Stolac udruženi su u udruženje pčelara „Zanovijet“, koje postoji još od 9. srpnja 2008. godine. Osnovni ciljevi i djelatnost Udruženja su:

- uzgoj pčela i pčelinjih matica
- proizvodnja i promocija pčelinjih proizvoda te unaprjeđenje kvalitete istih
- proizvodnja meda i ostalih pčelinjih proizvoda u skladu sa Zakonom
- edukacija pčelara
- terenska savjetodavna kontrola pčelarske proizvodnje za članove Udruženja.

Udruženje pčelara „Zanovijet“ ima 90 članova koji raspolažu zajedno s oko 6500 pčelinjih zajednica. Prema riječima predsjednika Udruženja u posljednje vrijeme sve je veći broj mladih pčelara. Da Udruženje ispunjava svoje ciljeve govori i činjenica da su od 2011. godine postali članovi Saveza pčelara „Kadulja“, a koji je član Svjetske pčelarske federacije (APIMONDIJA).

Kao članovi ovog Saveza više puta su ispitivali kvalitetu meda i uspjeli zaštititi podrijetlo hercegovačkog meda (kadulja, drača, zanovijet i vrijesak) kao jednog od najkvalitetnijih na području BiH. Redovnom edukacijom svojih pčelara nastoje zaštititi pčelarstvo i povećati proizvodnju meda. Osnovni problem na koji nailaze je nemogućnost ostvarivanja poticaja, odnosno neispunjavanje uvjeta za ostvarenje poticaja Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u posljednje četiri godine. Naime, Pravilnik o načinu i uvjetima ostvarenja novčanog poticaja po modelu poticaja proizvodnje pčelarima ne odgovara jer u članu 45b. se traži da se proizvede i proda najmanje 12 kg meda po pčelinjoj zajednici tijekom

godine. Ovaj uvjet pčelari nisu u mogućnosti ispuniti jer posljednjih godina prinosi meda ne dostižu traženu količinu zbog nepovoljnih klimatskih promjena u vrijeme ispaše pčela.

3.13.2 Potencijali za uzgoj ljekovitog i aromatičnog bilja

Zbog velike potražnje na domaćem i stranom tržištu uzgoj ljekovitog i aromatičnog bilja ima potencijal dati značajan doprinos razvoju lokalnog gospodarstva na području općine Stolac, a prije svega ruralnih područja. Područje općine Stolac obiluje raznovrsnim ljekovitim i aromatičnim biljem, poput kadulje, lavande, kamilice, bijelog sljeza, ružmarina, pelina, metvice itd.

Smilje najviše prevladava na prostorima makije i niskog raslinja. Inače, radi se o ljekovitoj biljci čijom se destilacijom dobiva tzv. eterično ulje. Neregulirano iskorjenjivanje samoniklog smilja dovodi do totalne devastacije prirodnog okoliša i smanjenja biološke raznolikosti, što za posljedicu ima smanjenu ekonomsku vrijednost ovih prostora. U posljednje vrijeme dosta ljudi se okrenulo plantažnoj sadnji ovog bilja, budući da je trenutno potražnja za istim veća od ponude.

Lavanda se sve više uzgaja i plantažno. Nema velikih zahtjeva u pogledu kvalitete tla. Uzgoj joj je vrlo ekonomičan, a može poslužiti i kao ispaša za pčele.

Plantažni uzgoj ljekovitog bilja na području općine Stolac još nije na zavidnoj razini, ali sudeći po sve većem interesu za uzgojem i ogromnom potencijalu koji ovo područje nudi, mogao bi to i postati.

Slika 21 Poljoprivredno zemljište

Zaključna razmatranja

Globalni trend zdravog života stvorio je preduvjete za razvoj gospodarstva uzgojem organskog voća, povrća te ljekovitog i aromatičnog bilja kao segmenata poljoprivredne proizvodnje u svijetu. Proizvodnja bilja je unosan i profitabilan posao današnjice, ali i budućnosti za one koji mogu osigurati potrebne uvjete, znanja, vještine, kapital i tehnologiju. Općina Stolac posjeduje prirodni kapital za proizvodnju voća, povrća ljekovitog i aromatičnog bilja, počevši od klime, zemljišta te tradicije i volje stanovništva za poljoprivrednu proizvodnju.

3.14 Poslovna infrastruktura

U vrijeme teške ekonomske situacije za BiH općina Stolac je 2009. godine počela s izgradnjom GPZ „Hodovo“ kako bi se poboljšalo gospodarsko stanje. Svjesni da bez proizvodnje nema gospodarskog rasta, nastojimo stvoriti uvjete kako bi privukli „svježi“ kapital te olakšali razvoj poduzetnika. Na GPZ već ima izgrađen objekt za proizvodnju plastike, a tu se nalaze i paneli za proizvodnju solarne energije koje su postavile tvrtke kojima je FERK dao odobrenje za rad. Ovo je dobar pokazatelj zainteresiranosti za Zonu, ali na nama je da stvorimo osnovne uvjete za daljnji napredak. Najveći problem je komunalna infrastruktura, koja nije dovoljno razvijena da bi omogućila poslovanje, a prvenstveno se misli na ceste, struju, vodu, rasvjetu. Da bi privukli investitore te potakli poduzetnike da ulažu u Općinu, prvenstveno moramo izgraditi mjesto s kompletnom komunalnom infrastrukturom. Gospodarsko-poslovna zona „Hodovo“ nalazi se sjeverno od Stoca, odnosno uz magistralni put M-17.3. Zona obuhvaća lijevu i desnu stranu magistralnog puta M -17.3 Masline - Buna, počevši od skretanja za „Pješivačko groblje“ do skretanja za selo Ljuca.

Najveću kvalitetu ove lokacije za potrebe formiranja gospodarsko-poslovne zone svakako predstavlja mikrolokacija, tj. lijeva i desna strana spomenute prometnice, tako da je

Zona izravno prometno povezana s važnim gospodarskim pravcima (prometni pravac Neum – Mostar, putni pravci prema Dubrovniku i Herceg Novom, odnosno Sarajevu itd., blizina zračne luke u Mostaru). Gospodarsko-poslovna zona je izdvojena u odnosu na susjedna naselja i čini jednu razmjerno izoliranu prostornu cjelinu, što joj u kombinaciji s povoljnom orijentacijom, oblikom reljefa i veličinom same lokacije daje značajne komparativne prednosti u odnosu na druge lokacije. Planirana površina zone Hodovo iznosi 127,55 ha; od toga je poduzetnicima namijenjeno 183 979m², za potrebe izgradnje fotonaponskih elektrana predviđeno je 900 318 m², zeleni pojas zauzima površinu 21 913 m², prometnice i nogostup 85 360 m², a putni pojasi i zaštitni pojas obuhvaćaju 72 627 m². Pogodnosti koje se nude investitorima su sljedeće:

- pristup parcelama Zone je s javno-prometne površine
- opskrba električnom energijom
- vodoopskrba iz regionalnog vodovoda
- PTT
- komunalna naknada se ne plaća za vremensko razdoblje od dvije godine od dana stjecanja obaveze za plaćanje iste
- sve parcele nalaze se neposredno uz magistralni pravac Stolac-Mostar⁵.

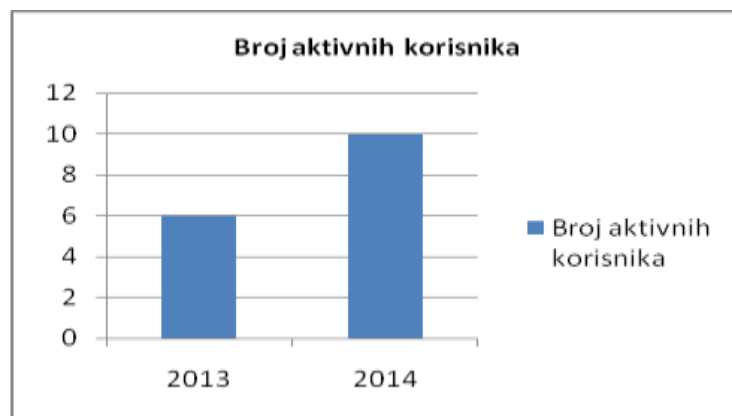
S obzirom na klimatske uvjete i činjenicu da je klima u Stocu mediteranska sa srednjom godišnjom temperaturom zraka iznad 7°C, Stolac ima veliki broj sunčanih sati godišnje, približno kao i na jadranskom otoku Hvaru - 2500 sati godišnje, što znači da je prosječna godišnja osunčanost 6,4 sati na dan. Zona pruža idealne uvjete za proizvodnju solarne energije, stoga je i veliki interes poduzeća koja se bave upravo tom vrstom posla.

Do rujna 2015. g. na dijelu Zone namijenjene za izgradnju fotonaponskih postrojenja prodano je zemljišta u površini od 82 ha. Od toga je izgrađeno 2,7 MW elektrana; na 18 000 m² zemljišta su postavljeni solarni paneli.

U dijelu namijenjenom za poduzetnike prodano je zemljišta u iznosu od 4,5 ha, od čega je izgrađeno 2000 m² zemljišta.

Broj aktivnih korisnika Zone u 2013. godini iznosio je šest, a već 2014. godine se povećao na deset korisnika. Pored ovih koji su već u funkciju stavili svoja postrojenja, imamo i 72 pravna lica koji su u fazi izrade postrojenja.

⁵ Izvor: <http://stolac.gov.ba/index.php/gospodarsko-poslova-zona-hodovo>

Slika 22 Grafički prikaz aktivnih korisnika Zone

3.15 Turistički potencijali i infrastruktura

Budući da općina Stolac obiluje mnoštvom kulturno-povijesnih, ali i prirodnih spomenika i ljepota, može se zaključiti kako turizam ima dobru polaznu osnovu. Potencijali su uistinu raznovrsni i vrijedni, što može utjecati na produženje turističke sezone na cijelu godinu. Sadašnji razvoj turizma na području općine Stolac rezultat je rata koji se odvijao početkom 1990.-ih godina, što je dovelo do nesređenih pravnih i imovinskih pitanja, te nepostojanja odgovarajućeg obučenog kadra za poslovanje u turizmu. Ako se uspoređi stanje koje je vladalo prije rata, Stolac je bio grad poznat po svojim prirodnim i kulturnim bogatstvima, kao i danas, ali je vrvio od posjetitelja i zaljubljenika u povijesnu ostavštinu i u prirodne ljepote. Također je neizbježna činjenica da danas u Stocu ne postoji nijedan smještani objekt koji bi služio za pružanje usluga smještaja, ali i hrane i pića.

Efektivnost u turizmu mjeri se prema ostvarenom broju noćenja. Hotel Bregava, otvoren 1979. godine, raspolagao je s 56 smještajnih jedinica i činio je osnovicu predratne smještajne infrastrukture u općini Stolac. Kako još nije došlo do obnove ovog hotelskog smještaja ili do izgradnje u potpunosti novoga hotelskog smještaja, ne može se sa sigurnošću govoriti o ostvarenom turističkom prometu tijekom jedne turističke sezone. Postojeći privatni smještaj, poput hostela ili privatnih soba i apartmana, ne zadovoljava suvremene potrebe individualnih turista, kao ni tour-operatora koji dolaze na dnevne izlete u Stolac iz okolnih mjesta u regiji (Sarajevo, Mostar, Međugorje, Trebinje, Dubrovnik, Split, Kotor, Herceg Novi i druge turističke destinacije). Što se tiče samih ugostiteljskih objekata, možemo ustvrditi kako postoje, ali su jako siromašni i ponudom i brojnošću. Svjesna postojećih turističko-kulturno-povijesnih potencijala, Općina Stolac je sredinom 2013. godine osnovala javnu ustanovu „Radimlja“, koja je općinska turistička organizacija, a osnovana je radi stvaranja i promicanja identiteta i turističkih potencijala na razini Općine, planiranja i provedbe zajedničke strategije njegove promocije, predlaganja i izvedbe promidžbenih aktivnosti u zemlji i inozemstvu od zajedničkog interesa za sve subjekte u turizmu, te podizanja razine kvalitete cjelokupne turističke ponude općine Stolac. Ustanova je pokretačka snaga putem koje nastojimo objediniti cjelokupnu turističku ponudu općine Stolac u jedinstven turistički

proizvod i prezentirati se na turističko tržište Bosne i Hercegovine i šire regije. Sam prilaz Stocu sa zapadne strane je Dubravski visoravan, koja je specifična i poznata po breskvi i nadasve dubravskom vinogorju, po kojem su poznata stolačka vina.

Stolačka općina obiluje najvećim brojem kulturno-povijesnih spomenika koji su na listi nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine i kao takva seže u povijest od prije 16 000 godina pa do danas. U to vrijeme se smješta potkapina Badanj, pronađena u toku rijeke Bregave, u kojoj se krije crtež paleolitskog čovjeka. Nešto kasnije nastaje Daorson, glavni grad heleniziranog ilirskog plemena Daorsi, koji su u svoje vrijeme, par stoljeća prije Krista, bili na vrhuncu moći. Neizostavne su nekropole stećaka Radimlja i Boljuni, koje su nominirane za UNESCO-vu listu svjetske baštine, te srednjovjekovni stari grad Vidoški u centru grada. Također je potrebno izdvojiti mlinice i mostove raspoređene čitavom dužinom Bregave te kompleks Begovine. Tu je i katolička crkva, pravoslavna crkva, sultanova džamija, grob sarajevskog rabina Moshe Dannon. Uza sve ovo valja napomenuti da su navedeni spomenici samo dio od ukupno njih 30 koji se nalaze na listi Nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (do listopada 2015.)

3.16 Stanje okoliša

3.16.1 Biljni pokrov

Na cijelom prostoru općine Stolac biljni pokrov je raznovrstan i bogat s obzirom na broj biljnih vrsta i njihovu biodinamiku. To su livade i pašnjaci bogati raznolikim ljekovitim biljem i brojnim travama koje služe za ispašu ili sijeno. Također su zastupljene i šumske površine s različitim vrstama drveća. U manjoj količini rasprostranjena je i crnogorična visoka šuma.

3.16.2 Ekologija

U širem i bližem okruženju Općine, kao i na njenom području, ne postoje industrijski kapaciteti koji zagađuju okoliš, tako da su zrak i poljoprivredno zemljište ekološki čisti. Nema značajnog zagađenja pesticidima, odnosno pretjerane upotrebe mineralnih umjetnih gnojiva. To daje odličnu podlogu za prihvatljivu i u budućnosti poželjnu ekološku poljoprivrednu proizvodnju specifičnih proizvodnih programa, kao što je proizvodnja ljekovitog i eteričnog bilja, vinove loze, koštičavog voća te mediteranskih kultura (šipak, smokva i maslina). Ekološki čist okoliš omogućuje i ekološki uzgoj stoke sitnog zuba. Energetski projekt pod nazivom „Gornji horizonti“, koji se provodi u istočnoj Hercegovini i podrazumijeva preusmjeravanje voda sliva rijeke Trebišnjice, već ima negativne učinke na prirodnu okolinu u dolini Neretve i ukoliko se taj projekt provede do kraja, rijeke iz sliva Neretve, poput Bune, Bunice i Bregave, potpuno će ostati bez autohtonih vrsta, a Park prirode Hutovo blato bit će potpuno uništen. Projektom „Gornji horizonti“ izravno su ugrožene rijeke Buna i Bunica kod Mostara, Bregava kod Stoca, Park prirode Hutovo blato kod Čapljine i delta Neretve u Hrvatskoj.

3.17 Analiza proračuna

3.17.1 Ukupno planirani i ostvareni prihodi

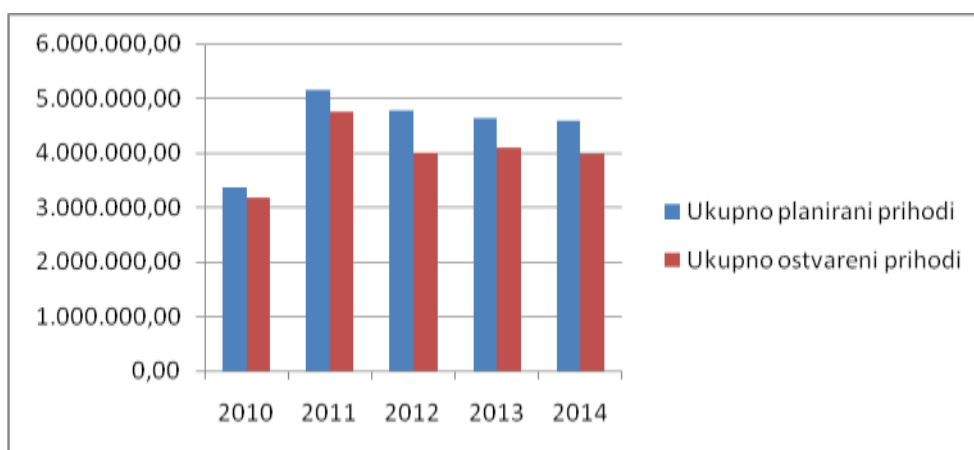
U financijskom pogledu proračun je plan prihoda i rashoda jedne političko-teritorijalne jedinice, odnosno društveno političke zajednice. Donosi se za razdoblje od jedne godine te predstavlja obvezni okvir ponašanja javnog sektora.

U sljedećoj tablici prikazan je odnos ukupno planiranih i ostvarenih prihoda Općine Stolac za razdoblje od 2010. do 2014. godine.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Ukupno planirani prihodi	3.377.900,00	5.162.148,00	4.770.900,00	4.628.279,00	4.597.000,00
Ukupno ostvareni prihodi	3.189.978,12	4.762.541,38	4.009.267,21	4.101.715,72	3.975.981,64

Tablica 15 Ukupno ostvareni prihodi Općine Stolac u odnosu na ukupno planirane za razdoblje 2010. - 2014.

Iz navedene tablice vidljiv je nerazmjer između ukupno planiranih prihoda u odnosu na ukupno ostvarene prihode, što posebice dolazi do izražaja u 2012. godini, gdje je ostvaren prihod u iznosu od 84 % u odnosu na planirani. Ovi se trendovi jasnije vide u grafičkom prikazu ispod.

Slika 23 Grafički prikaz odnosa planiranih i ostvarenih prihoda Općine Stolac

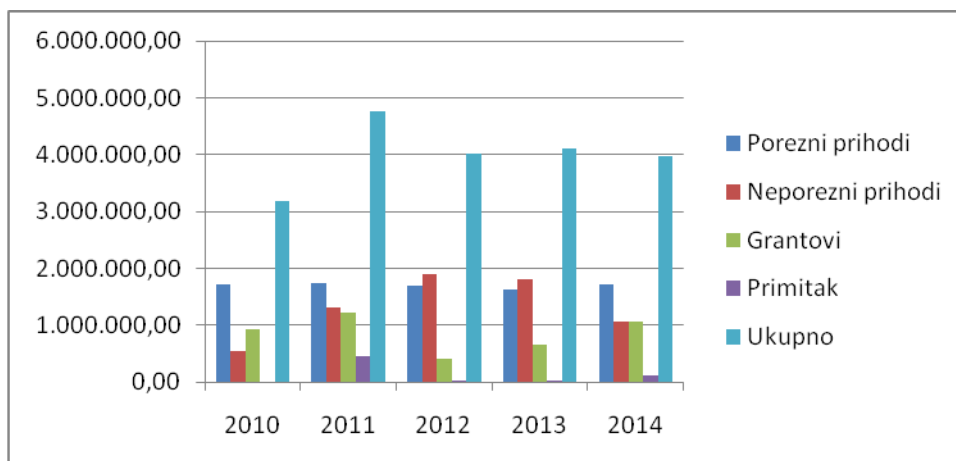
Gospodarska kriza koja je prisutna u cijeloj državi odražava se na punjenje proračuna Općine. Samim tim projekcije punjenja proračuna su znatno manje od planiranih, što upućuje na to da će se mogućnosti financiranja razvojnih projekata smanjiti.

3.17.2 Vrsta i struktura proračunskih prihoda

U okviru poreznih prihoda najveće učešće imaju prihodi od neizravnih poreza, i to prihodi od neizravnih poreza koji pripadaju općini (PDV). Neporezni prihodi bilježe tendenciju rasta u odnosu na 2010. godinu. Grantovi Općini osciliraju i ovise o financijskim kapacitetima viših razina vlasti, koji se sve više umanjuju.

Vrsta prihoda	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Porezni prihodi	1.723.045,48	1.743.020,31	1.681.165,62	1.624.642,69	1.721.525,46
Neporezni prihodi	545.155,13	1.323.689,87	1.900.735,09	1.809.804,48	1.069.714,40
Grantovi	921.777,51	1.228.611,76	411.866,50	662.468,55	1.063.192,92
Primitak	0,00	467.219,44	15.500,00	4.800,00	121.548,86
Ukupno	3.189.978,12	4.762.541,38	4.009.267,21	4.101.715,72	3.975.981,64

Tablica 16 Prikaz ostvarenih prihoda

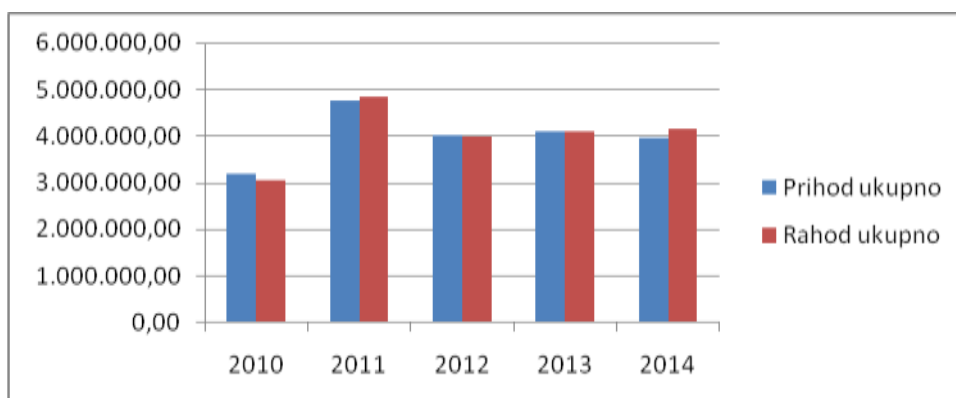
Slika 24 Grafički prikaz ostvarenih prihoda

3.17.3 Ostvareni prihodi i rashodi

Pregled ostvarenih prihoda i rashoda za promatrano petogodišnje razdoblje vidljiv je u tablici ispod. Visina ostvarenih rashoda premašuje visinu ostvarenih prihoda u 2011. i 2014. godini, dok je u ostalim promatranim razdobljima prihod veći od ostvarenog rashoda.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Prihod ukupno	3.189.978,12	4.762.541,38	4.009.267,21	4.101.715,72	3.975.981,64
Rashod ukupno	3.061.588,95	4.855.151,29	3.984.556,54	4.095.901,92	4.145.097,02

Tablica 17 Pregled ostvarenih prihoda i rashoda

Slika 25 Grafički prikaz ostvarenih prihoda i rashoda

Ukupna proračunska potrošnja se iz godine u godinu povećava. Najveći udio javnih rashoda po godinama pripada tekućim transferima, zatim, bruto plaćama i naknadama troškova zaposlenih te izdacima za materijal i usluge neophodne za rad organa uprave. Ukupno očekivana potrošnja na plaće i naknade troškova zaposlenih javlja se zbog povećanja radnog staža zaposlenih, ali i novih upošljavanja. Pregled rashoda prikazan je u tablici ispod.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Plaće i naknade troškova zaposlenih	922.772,94	966.109,63	1.107.268,27	1.148.328,40	1.189.348,13
Materijalni izdaci	351.275,98	382.182,12	509.497,23	504.147,07	517.829,05
Tekući grantovi	1.129.506,77	1.725.432,74	1.513.665,78	1.555.455,44	1.363.496,13
Kapitalni grantovi	553.717,64	1.671.512,46	735.383,72	524.512,17	824.029,21
Izdaci za kamate i ostale naknade	3.201,88	780,51	810,64	785,76	764,51
Kapitalni izdaci	101.113,74	109.132,84	117.930,90	362.673,08	249.629,99
Ukupno rashodi i izdaci	3.061.588,95	4.855.151,29	3.984.556,54	4.095.901,92	4.145.097,02

Tablica 18 Pregled rashoda

3.17.4 Kreditna zaduženost

Općina Stolac je kreditno zadužena u iznosu od 104 000 \$ na razdoblje od 30 godina (zaključno s 1. listopada 2035. godine), uz osam godina *grace* perioda. Otplata se vrši polugodišnje počevši od 1. travnja 2006. g., sukladno Planu otplate kredita, preko Investicijske banke FBiH.

Dugoročne obveze općine Stolac nastale su po Ugovoru o kreditu za sanaciju komunalne infrastrukture sektora „vodoopskrba, kanalizacija i čvrsti otpad“. Ugovor o kreditu je potpisan 1998. godine, a odnosi se na realizaciju radova na izradi projekta vodoopskrbnog sustava „Dubrave“, koji zajedno realiziraju susjedne općine Stolac i Čapljina.

Zaključna razmatranja

Cilj svake jedinice lokalne samouprave je održivost i stabilnost općinskog proračuna. Uslijed učinaka svjetske ekonomske krize, koja je dovela do odgovarajućih mjera štednje u svim segmentima, došlo je do smanjenja izdataka za kapitalne projekte u budućem razdoblju. Ukoliko pogledamo prihodovnu stranu proračuna općine Stolac, uočiti ćemo da prihodovna strana najviše ovisi o višim instancama vlasti, odnosno o poreznim prihodima. Pokretanjem Gospodarsko poslovne zone Hodovo, odnosno prodajom državnog zemljišta u razdoblju od 2010.-2014., neporezni prihodi predstavljaju značajan faktor prihodovne strane proračuna Općine. Rashodovna strana proračuna se odnosi u najvećem dijelu na tekuće i kapitalne transfere, bruto plaće, naknade troškova zaposlenih, ali i nabavu materijala neophodnog za rad općinskih službi. Kreditna zaduženost Općine ne predstavlja veliko opterećenje proračuna.

4 STRATEŠKO PLANIRANJE

SWOT ANALIZA

SNAGE	MOGUĆNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Solarni potencijal za proizvodnju električne energije • Kapacitet GPZ Hodovo • Čisto tlo, zrak, voda • Bogata kulturno povijesna baština • Mediteranska klima pogodna za specifičnu poljoprivrednu proizvodnju • Poljoprivredno zemljište i pašnjačke površine 	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja ceste Mostar-Stolac-Neum • Trend povećanja potražnje za zdravom hranom i tradicionalnim proizvodima, ljekovitim i aromatičnim biljem • Zainteresiranost za ulaganjima u obnovljive izvore energije • Dostupnost sredstava iz domaćih i EU fondova za financiranje razvojnih projekata
SLABOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno razvijen poduzetnički duh • Velika nezaposlenost • Nedovoljno razvijeni smještajni kapaciteti • Nedostatak prostora za športske i kulturne sadržaje • Loši rezultati privatizacije (neiskorišteni kapaciteti) • Neusklađenost obrazovnog sustava s potrebama tržišta rada • Negativni prirodni priraštaj i starenje stanovništva 	<ul style="list-style-type: none"> • Nejasan utjecaj projekta „Gornji horizonti“ na područje sliva Bregave i podzemnih voda u općini Stolac • Nestabilno političko, institucionalno i zakonsko okruženje u BiH • Nezaštićenost domaće proizvodnje (uvoz) • Financijska kriza u BiH i šire

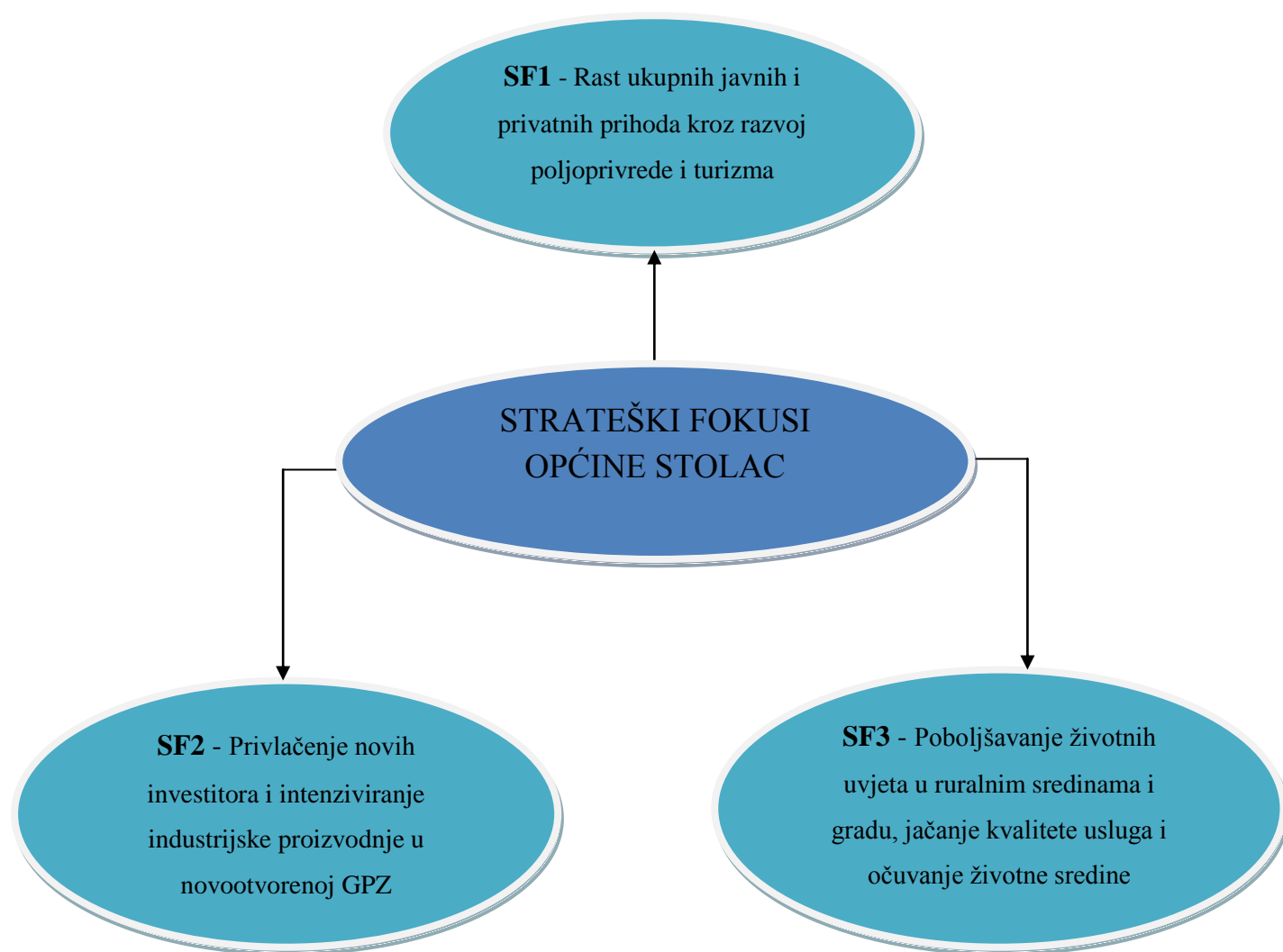
4.1 Pravci razvoja općine Stolac

Vizijom razvoja Općine se prije svega želi opisati stanje koje želimo postići, odnosno kojemu se dugoročno teži. Utvrđena vizija je podloga za razradu strateških ciljeva razvoja, koji se ostvaruju konkretnom realizacijom razvojnih mjera i projekata. Prioritetne strateške ciljeve potrebno je razraditi kako bi se kvalitetno kroz investicijske programe i projekte moglo realizirati prioritetne kapitalne projekte, od čije će realizacije ovisiti i razvoj općine Stolac.

Socioekonomska i SWOT analiza pokazala je da se u budućnosti treba okrenuti učinkovitijem iskorištavanju prirodnih resursa i potencijala, prije svega u razvoju specifičnih grana poljoprivrede, te na temelju toga potaknuti razvoj prerađivačke industrije temeljene na vlastitim resursima i stolačkim poljoprivrednim proizvodima. Snage je potrebno usmjeriti na privlačenje ulagača koji bi otvorili proizvodne pogone i samim time stvorili uvijete za proizvodnu klimu koja bi omogućila dodatno zapošljavanje. Zahvaljujući svojoj kulturno-povijesnoj baštini općina Stolac ima odlične uvijete za razvoj turizma. Taj potencijal mora razvijati i okrenuti u pravcu koji će cijeloj zajednici biti na korist.

Trenutna situacija s velikom nezaposlenošću dovodi do toga da mladi ljudi odlaze, što za posljedicu ima negativne promjene u demografskoj slici Stoca.

Kvaliteta života na ovom prostoru ovisi o dostupnosti socijalne, komunalne i druge infrastrukture, koja treba zadovoljiti osnovne životne potrebe čovjeka. Zaštita okoliša i podizanje svijesti ljudi o važnosti čiste i zdrave sredine mora biti jedan od prioriteta ljudi koji žive na ovim prostorima.

Slika 26 Pravci razvoja općine Stolac

4.2 Vizija razvoja Općine Stolac

STOLAC - SREDINA KOJA NUDI I PRIVLAČI

STOLAC JE RAZVIJENA OPĆINA VISOKE ZAPOSLENOSTI KOJA SVOJ GOSPODARSKI RAZVOJ TEMELJI NA VRIJEDNIM I SPOSODBNIM LJUDIMA, PRIRODNIM RESURSIMA I LJEPOTAMA, TRADICIJI, TE KULTURNOJ - SAKRALNOJ BAŠTINI, KOJA SVIM SVOJIM ŽITELJIMA JAMČI VISOKU RAZINU KVALITETE ŽIVOTA PO NAČELIMA ODRŽIVOG RAZVOJA.

4.3 Strateški ciljevi

SC1 Razvijena poljoprivredna proizvodnja i iskorištavanje potencijala kulturno-povijesne baštine u svrhu razvoja turizma

Socioekonomska i SWOT analiza pokazala je da općina Stolac ima potencijale za razvoj poljoprivrede, pogotovo za specifične grane, ali i ogroman potencijal za razvoj turizma. Tradicija u poljoprivrednoj proizvodnji je jedna od prednosti koju Općina može iskoristiti. Poljoprivredno zemljište zauzima 47,55% ukupne površine općine Stolac. Zahvaljujući svojim povoljnim klimatsko-zemljišnim uvjetima, općina Stolac ima raznovrsnu voćarsku proizvodnju. Zbog velike potražnje na domaćem i stranom tržištu, ljekovito i aromatično bilje ima potencijal dati značajan doprinos razvoju lokalnog gospodarstva, pogotovo ruralnih područja Općine. Za ostvarenje ovog strateškog cilja mora doći do stvaranja partnerstva, kako između samih poljoprivrednih proizvođača, tako i javnog sektora i drugih udruženja, što će omogućiti stvaranje boljih uvjeta za jedan kontinuirani rad i održivi razvoj. Budući da općina Stolac obiluje mnoštvom kulturno-povijesnih, ali i prirodnih spomenika i ljepota, može se zaključiti kako turizam ima dobru polaznu osnovu za razvoj. Potencijali su uistinu raznovrsni i vrijedni, što može utjecati na produženje turističke sezone, možda čak i na cijelu godinu.

SC2 Jačanje sektora MSP

Mala i srednja poduzeća imaju značajan utjecaj na razvoj općine Stolac, kao i cijele BiH. S pravom razvojnom politikom, zakonskim okvirima i poticajnim mjerama, te koordiniranom podrškom na svim nivoima vlasti MSP mogu dobiti veći dio domaćeg tržišta, biti partneri većim domaćim i stranim poduzećima i mogu inicirati jake razvojne projekte i samim time doprinijeti otvaranju novih radnih mjesta. Prioritet općine Stolac je pomoći u razvoju privatnog sektora s fokusom na razvoj malog i srednjeg poduzetništva, stvaranje poduzetničke infrastrukture uz odgovarajuću poduzetničku kulturu. S obzirom na prilike koje nudi razvoj MSP u pogledu otvaranja novih radnih mjesta, ekonomskog rasta i razvoja, inovacija i konkurentnosti, Općina je počela sa stvaranjem ambijenta potrebnog za privlačenje istih uspostavom GPZ „Hodovo“. Nova radna mjesta i stvaranje prihoda su posebno značajni kad se radi o osiromašenim sredinama i ugroženim grupama. U tom kontekstu grantovi i potpore države su vrlo značajno sredstvo za ostvarivanje razvojne strategije općina, čime se rješava pitanje siromaštva i jačanje životnog standarda građana.

SC3 Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu

U svrhu razvijene zajednice posebnu pažnju treba posvetiti maksimiziranju svojih najvažnijih snaga, koje se odnose na intenzivnije korištenje prirodne i kulturno povijesne baštine, jačanje i uključivanje NVO u proces implementacije strateških ciljeva, te korištenje znanja visokoobrazovanih mladih ljudi. S druge strane, Općina treba uložiti napore u

minimiziranje glavnih slabosti i prijetnji koje mogu utjecati na društveni razvoj. U prvom redu, to se odnosi na migracije i odljeve mladih, nedovoljne institucionalne, organizacijske i prostorne kapacitete za društvene aktivnosti.

Društveni razvoj treba unaprijediti ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava građana kroz povećanje dostupnosti i kvaliteta odgovarajućih usluga. Nepostojanje gradske športske dvorane, kino dvorane, gradske knjižnice, muzeja odražava se na kvalitetu društvenog života žitelja Stoca.

Socijalna uključenost različitih ciljanih grupa (djece predškolskog uzrasta, učenika i studenata, zaposlenih, do starih i iznemoglih), posebno vodeći računa o grupama koje su isključene iz društvenih i ekonomskih zbivanja, a odnosi se na osobe s posebnim potrebama, dovesti će do veće kvalitete života na području Općine.

4.4 Sektorski planovi

4.4.1 Plan lokalnog ekonomskog razvoja

U pogledu ekonomskog razvoja općina Stolac posebnu pažnju treba posvetiti maksimalnom iskorištavanju svojih najvažnijih snaga, koje se odnose na tradiciju u poljoprivrednoj proizvodnji, mediteranskoj klimi, gospodarsko poslovnoj zoni Hodovo, uzgoju ljekovitog i aromatičnog bilja te veliku koncentraciju kulturno-povijesnih spomenika.

S obzirom na rast u proizvodnji ekološko-prehrambenih proizvoda u svijetu, općina Stolac na osnovu svojih prirodno-geografskih uvjeta ima veliku mogućnost postati jedan od vodećih poljoprivrednih proizvođača na domaćem tržištu. U prilog tome ide i činjenica da je na području općine Stolac registrirano 1689 poljoprivrednih gazdinstava. Ekološka proizvodnja se često povezuje s ruralnim turizmom, odnosno agroturizmom, tj. turističkom aktivnošću koju organiziraju poljoprivredni proizvođači na vlastitom gazdinstvu. U prilog tome potrebno je promijeniti svijest interesnih subjekata o turizmu.

Općina Stolac obiluje najvećim brojem kulturno-povijesnih spomenika koji su na listi nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. Svjesna postojećih kulturno-povijesnih potencijala, općina Stolac je 2013. godine osnovala javnu ustanovu za razvoj turizma i zaštitu kulturno povijesnog naslijeđa „Radimlja“. JU Radimlja je osnovana zbog velike potrebe da se na području Općine formira krovna institucija koja će se baviti pitanjima razvoja turizma i brige o spomenicima i prirodnim ljepotama, te kako bi se što više promoviralo ovo područje i u budućnosti ostvarili i određeni financijski dobitci, a sve u skladu s održivim razvojem turizma. Izgradnja putnog pravca Stolac – Neum (M 17.3) ima veliki potencijal za gospodarski razvitak Općine.

Svjesni da bez proizvodnje nema gospodarskog razvoja, Općina Stolac je 2009. godine počela s izgradnjom GPZ Hodovo kako bi poboljšala svoje ekonomsko stanje. Površina zone

iznosi 127,55 ha, od čega je 18 ha namijenjeno za izgradnju gospodarsko-poslovnih objekata, a ostatak za izgradnju fotonaponskih elektrana.

SWOT ANALIZA EKONOMSKOG RAZVOJA

SNAGE	MOGUĆNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • broj solarnih sati (približno 2500 sati godišnje, što znači da je prosječna godišnja osunčanost 6,4 sati na dan) • mediteranska klima pogodna za specifičnu poljoprivrednu proizvodnju • GPZ „Hodovo“ • vodni resursi Bregave • bogata kulturno- povijesna baština • JU Radimlja • poljoprivredno zemljište namijenjeno za zakup i koncesiju • manifestacija „Hercegovački plodovi Mediterana“ • pašnjačke površine • podzemne vode. 	<ul style="list-style-type: none"> • proizvodnja solarne energije • proizvodnja eteričnih ulja • proizvodnja pitke vode • uzgoj ljekovitog i aromatičnog bilja • razvoj turizma • razvoj pčelarstva • razvoj stočarstva • razvoj vinogradarstva i voćarstva • magistralna cesta M17.3 • prekogranična suradnja.
SLABOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • loš rezultat privatizacije stolačkih industrijskih kapaciteta • nerazvijeni organizacijski kapaciteti poljoprivredne proizvodnje • zapušteni vodonatapni kanalski sustavi • nedovoljno razvijen dizajn poljoprivrednih proizvoda • nerazvijen poduzetnički duh • izgubljene radne navike • nedostatak smještajnih kapaciteta • velika nezaposlenost. 	<ul style="list-style-type: none"> • neučinkovitost sustava (na svim razinama) • nestabilno političko, institucionalno i zakonsko okruženje u BiH • financijska kriza u BiH i šire • loša zakonska rješenja i nepoštivanje zakona • nezaštićenost domaće proizvodnje (uvoz) • nedovoljni poticaji poljoprivrednoj proizvodnji.

Tablica 19 Swot analiza ekonomskog razvoja

OPERATIVNI CILJEVI EKONOMSKOG RAZVOJA

Ciljevi ekonomskog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza s operativnim ciljevima u drugim sektorima
O.C.1. Do 2021. g. stvoriti preduvjete za nove investicije i otvaranje novih radnih mjesta	S.C.1. Razvijena poljoprivredna proizvodnja i iskorištenost potencijala kulturno-povijesne baštine u svrhu razvoja turizma S.C.2 Jačanje sektora MSP	OC 1 društvenog razvoja OC 3 društvenog razvoja OC 1 Plan zaštite životne sredine
OC2. Do 2021. god. stvoriti pretpostavke za organiziranu poljoprivrednu proizvodnju i proizvodnju u specifičnim granama	S.C.1. Razvijena poljoprivredna proizvodnja i iskorištenost potencijala kulturno-povijesne baštine u svrhu razvoja turizma	OC 1 zaštite životne sredine OC 2 zaštita životne sredine OC 1 društvenog razvoja
OC3. Do 2021. god razviti prepoznatljiv turistički sadržaj i urediti potrebnu turističku infrastrukturu	S.C.1. Razvijena poljoprivredna proizvodnja i iskorištenost potencijala kulturno-povijesne baštine u svrhu razvoja turizma S.C.2 Jačanje sektora MSP	OC 1 društvenog razvoja OC 1 zaštite životne sredine OC 3 društvenog razvoja OC 4 zaštite životne sredine

Tablica 20 Operativni ciljevi ekonomskog razvoja

Integracija sa strateškim dokumentima viših razina vlasti

Sektorski plan ekonomskog razvoja usklađen je sa Strategijom poljoprivrednog razvoja i razvoja poljoprivrede u ruralnim područjima Županije (2012. – 2017.), Strategijom razvoja malog i srednjeg poduzetništva u Hercegovačko-neretvanskoj županiji (2012. - 2020.) te Strategijom razvoja turizma Federacije Bosne i Hercegovine (za period 2008.-2018.). Također, dokument je usklađen sa Sektorskom strategijom razvoja poduzetništva Federacije BiH.

PROGRAMI, PROJEKTI I MJERE

Program	Projekt /mjera
1. Razvoj poduzetničke infrastrukture	1.1. M: izgrađivanje komunalne infrastrukture u GPZ Hodovo 1.2. M: izgrađivanje i uspostavljanje poslovnog inkubatora 1.3. M: podržavanje poduzetnika u GPZ Hodovo (komunalne olakšice, povoljna cijena zemljišta) 1.4. M: promocija GPZ Hodovo 1.5. P: kreditno-jamstveni fond.
2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	2.1. M: poticanje razvoja voćarstva, vinogradarstva i povrtlarstva 2.2. M: poticanje poljoprivrednika na udruživanje (zadruga i udruge) 2.3. M: poticanje razvoja pčelarstva 2.4. M: poticanje proizvodnje aromatičnog i ljekovitog bilja 2.5. P: sanacija vodonatopnog kanala 2.6. P: proširivanje sustava za navodnjavanje 2.7. M: davanje poljoprivrednog zemljišta u zakup 2.8. P: brendiranje stolačke janjetine 2.9. M: poticanje razvoja stočarstva.
3. Razvoj turizma	3.1. M: promoviranje stolačkog turizma 3.2. P: infrastrukturno uređivanje turističkih lokaliteta 3.3. M: promoviranje aktivnog odmora kroz športski lov, ribolov 3.4. M: podržavanje manifestacije „Stolačka tarča“ 3.5. M: kontinuirano ulaganje u područja od posebnog kulturnog značaja 3.6. P: revitalizacija na Starome gradu 3.7. P: stavljanje Radimlje i Boljuni pod zaštitu UNESCO-a 3.8. M: podrška izgradnji smještajnih

	<p>kapaciteta</p> <p>3.9. P: izrada prostornog plana Parka prirode Hutovo blato</p> <p>3.10. P: izrada monografije Radimlja</p> <p>3.11. P: obilježavanje turističkih potencijala Općine</p> <p>3.12. P: besplatni bežični internet u gradu</p> <p>3.13. P: izgradnja javnog sanitarnog čvora u gradu</p> <p>3.14. M: razvijanje ruralnog turizma</p> <p>3.15. P: izgradnja šetnica i biciklističkih staza</p> <p>3.16. P: izrada monografije općine Stolac</p> <p>3.17. P: izrada turističkog simbola i suvenira Stoca</p> <p>3.18. P: revitalizacija stolačkih gradskih česmi</p>
4.	

Tablica 21 Programi, projekti i mjere ekonomskog razvoja

4.4.2 Plan društvenog razvoja

Nastava na području općine Stolac se odvija u tri središnje osnovne škole i pet područnih škola. Pored osnovnih škola na području općine nalazi se srednja škola te dječji vrtić. Sredstva koja Općina ulaže u obnovu obrazovnih institucija nisu dovoljna te je neophodno tražiti druge izvore financiranja kako bi se moglo nastaviti s obnovom i opremanjem svih ustanova u Općini.

Na području općine Stolac djeluje veliki broj športskih klubova i kulturno-umjetničkih društava, koji tijekom godine organiziraju veliki broj natjecanja i smotri folkloru, te je neophodno podržati rad ovakvih ustanova u cilju promocije športa i kulture kroz ulaganja u infrastrukturu.

Na području Općine djeluju dvije vrlo važne ustanove, a to su Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba te Centar za mentalno zdravlje. Centar za mentalno zdravlje je otvoren u sklopu Doma zdravlja Stolac, ali je po djelatnosti najviše vezan za ustanovu Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba, koja trenutno ima 130 štićenika. Infrastruktura Doma nije u potpunosti opremljena, te nakon stavljanja u funkciju iste moći će primiti 260 korisnika i trebalo bi se uposliti novih 50 djelatnika.

SWOT ANALIZA DRUŠTVENOG RAZVOJA

SNAGE	MOGUĆNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Dom za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba • Centar za mentalno zdravlje • razvijene nevladine organizacije • gradski orkestar • tradicionalne kulturne manifestacije (Matica hrvatska Stolac, Stolačko kulturno proljeće, Slovo gorčina) • aktivne sekcije u školama • veliki arheološki potencijal. 	<ul style="list-style-type: none"> • arheološka istraživanja • muzejski eksponati • razvoj Stolačke tarče • obnova galerijskih izložbi • Centar za fizikalnu medicinu • blizina granice EU i mogućnost upoznavanja s dobrim praksama drugih zemalja • proširivanje smještajnih kapaciteta Doma za socijalno i zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba.
SLABOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • nedovršena rekonstrukcija Kulturnog doma • kontinuirano demografsko slabljenje • velika nezaposlenost • nedovoljno razvijena športska infrastruktura • nedostatak školskih športskih dvorana (OŠ Crnići) • nepostojanje gradskog muzeja • izgubljene radne navike • nepostojanje programa i aktivnosti za osobe s posebnim potrebama za normalne društvene aktivnosti • nerazvijena svijest o volonterskom radu i društveno korisnom radu • destimulativna politika podršci obitelji • loša demografska slika. 	<ul style="list-style-type: none"> • smanjenje broja učenika u školama • iseljavanje mladih i obrazovanih ljudi • neregulirana zdravstvena zaštita ljudi zbog neriješenog radno-pravnog statusa • nedovoljna financijska podrška lokalnoj zajednici od viših razina vlasti • loša ekonomska situacija i globalna kriza.

Tablica 22 Swot analiza društvenog razvoja

OPERATIVNI CILJEVI DRUŠTVENOG RAZVOJA

Ciljevi društvenog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza s operativnim ciljevima u drugim sektorima
O.C.1. Do 2021. unaprijediti kvalitetu obrazovanja i obrazovne infrastrukture	S.C.3. Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu S.C.2 Jačanje sektora MSP	OC 1 ekonomskog razvoja OC 2 ekonomskog razvoja OC 3 ekonomskog razvoja OC 3 zaštite životne sredine
O.C.2. Do 2021. godine povećati dostupnost i kvalitetu kulturne i športske infrastrukture u Općini	SC3 Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu	OC 3 ekonomskog razvoja
O.C.3. Do 2021. ojačati sustav socijalne i zdravstvene zaštite i povećati socijalnu uključenost ranjivih skupina	SC3 Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu S.C.2 Jačanje sektora MSP	OC 1 ekonomskog razvoja OC 3 ekonomskog razvoja

Tablica 23 Operativni ciljevi društvenog razvoja

Integracija sa strateškim dokumentima viših razina

Prilikom izrade operativnih ciljeva društvenog razvoja izvršen je uvid u strateške dokumente viših razina vlasti: u Strategiju razvoja FBiH (opći prioritetni ciljevi su poboljšanje obrazovanja i razvoj sporta i kulture) te Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji.

PROGRAMI, PROJEKTI I MJERE

Program	Projekt / mjera
1. Unaprjeđenje obrazovanja	1.1. P: analiza prostornih i kadrovskih mogućnosti za uvođenje novih struktura i zanimanja za potrebe tržišta rada 1.2. M: stipendiranje studenta i učenika 1.3. M: financiranje prijevoza učenika.
2. Izgradnja obrazovne infrastrukture	2.1. P: rekonstrukcija, obnova i dogradnja školskih objekata 2.2. P: rekonstrukcija zgrade Dječjeg vrtića Stolac 2.3. P: uvođenje sustava grijanja u Osnovnu školu Crnići.
3. Razvoj športa	3.1. P: sanacija školske sportske dvorane 3.2. P: izgradnja školske sportske dvorane (Crnići) 3.3. M: podrška organiziranju sportskih turnira 3.4. M: podrška aktivnostima sportskih klubova 3.5. P: izgradnja gradske sportske dvorane.
4. Obogaćivanje ponude kulturnih sadržaja Općine	4.1. M: održavanje likovnih kolonija 4.2. M: podrška tradicionalnim kulturnim manifestacijama u općini 4.3. P: rekonstrukcija Kulturnog doma 4.4. P: izgradnja muzeja stolačkog kraja.
5. Unapređenje zdravstvene i socijalne zaštite	5.1. P: obnova i proširivanje smještajnih kapaciteta „Doma“ 5.2. P: dodjela lokacija za stambeno zbrinjavanje Roma 5.3. P: prilagođavanje infrastrukture javnih ustanova osobama s invaliditetom 5.4. P: revitalizacija Koštane bolnice

Tablica 24 Programi, projekti i mjere društvenog razvoja

4.4.3 Plan zaštite životne sredine

Gradsko područje općine Stolac pokriveno je vodovodnom mrežom. Prostorna udaljenost naselja, mali broj stanovnika i reljefne karakteristike područja općine Stolac stvaraju dosta nepovoljne uvjete za povezivanje naselja u jedinstveni vodoopskrbni sustav, stoga se otvara mogućnost alternativnim rješenjima - izgradnji manjih vodovodnih sustava na

područjima gdje je to moguće. Trenutno na području općine Stolac postoje tri lokalna vodovodna sustava: Rotimlja, Hodovo i Greda-Aladinići. Zajednička značajka ovim sustavima je da koriste podzemnu vodu iz bušenih bunara. Strateški bitan projekt za općinu Stolac je dovršetak vodoopskrbnog sustava Dubrave. Studijom vodoopskrbe općine Stolac predviđeno je proširenje gradskog sustava prema naseljima Poprati, Ošanjići, Barani, Kruševo, Burmazi, Bjelojevići i Poplati za plansko razdoblje do 2035. godine, kao i dovršetak vodoopskrbnog sustava Dubrave. Što se tiče kvalitete života i životne sredine, Općina se suočava s nizom slabosti, poput niske svijesti građana za okolišnu problematiku, nedovoljan kapacitet postojeće deponije te veliki broj divljih odlagališta, izlijevanje otpadnih voda u vodotoke i podzemlje (septičke jame u ruralnom dijelu Općine), mali utjecaj Općine na projekte viših razina vlasti koji se mogu negativno odraziti na životnu sredinu (Gornji horizonti).

Prioritet u zaštiti okoliša ima očuvanje okoliša od nekontroliranog odlaganja otpada i eliminacija divljih postojećih deponija. To je jedino moguće postići tako što će se razviti visoko osjetljiva i brižna svijest novih generacija u odnosu na očuvanje i zaštitu okoliša. Stanje s upravljanjem otpadom nije zadovoljavajuće. U ovom trenutku je poznato da će za područje HNŽ/K Regionalni centar za upravljanje otpadom (RCUO), odnosno regionalna deponija, biti deponija „Uborak“ u Mostaru, koja još nije stavljena u funkciju. Do tada općina Stolac mora naći rješenje za sanaciju postojeće deponije na Radimlji i odlaganje otpada na odgovarajuću lokaciju te uklanjanje divljih deponija. Organizirani sustav odvodnje otpadnih voda na području općine Stolac postoji samo u gradskom području Stoca. Otpadne vode se bez prethodnog pročišćavanja ispuštaju u rijeku Bregavu. Na preostalom dijelu Općine (ruralne sredine) otpadne vode kućanstava se disponiraju u septičke jame, koje su obično loše građene, tako da veliki dio onečišćenja završava u podzemlju.

Prema projektu „Analiza postojećeg stanja otpadnih voda i idejno rješenje sustava otpadnih voda grada Stoca“ osnovno strateško opredjeljenje razvitka sustava odvodnje otpadnih voda na području općine Stolac je izgradnja jednog cjelovitog kanalizacijskog sustava i centralnog uređaja za pročišćavanje otpadnih voda, koji bi omogućili prikupljanje otpadnih voda i njihovo pročišćavanje. Ovaj koncept predviđen je za sva naselja na području Općine za koja postoji tehnička mogućnost priključenja na kanalizacijski sustav.

Osnovni problem sektora zgradarstva i zagrijavanja zgrada je postojanje zastarjelih, energetske neučinkovitih i ekološki neprihvatljivih sustava grijanja stambenog, poslovnog i javnog prostora. Velika većina objekata (stambenih, poslovnih, javnih) spada u grupu izrazito energetske neučinkovitih s potrošnjama i tri puta većim od standarda za energetske učinkovite objekte.

Korak u poboljšanju stanja objekata je postavljanje toplotne izolacije i kvalitetne stolarije na objektima pod ingerencijom Općine, kao primjer svim akterima na području općine Stolac.

Sva naselja su povezana dobro s magistralnim i regionalnim cestama preko lokalnih cesta. Njihova razgranatost i gustoća su dovoljni za općinu Stolac, ali stanje kolnika i

pojedinih elemenata nije u skladu sa funkcijom. Zato su potrebne mjere lokalnih sanacija, promjene kolnika, izgradnja nogostupa, sanacija odvodnje i ostale radnje u smjeru kvalitetnijeg lokalnog prometa.

SWOT ANALIZA OKOLIŠNOG RAZVOJA I ŽIVOTNE SREDINE

SNAGE	MOGUĆNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Bregava – modra rijeka • nezagađeno tlo, zrak, voda • funkcionalno komunalno poduzeće • vodoopskrba iz podzemnih voda • Park prirode Hutovo blato • broj solarnih sati (približno 2500 sati godišnje • LEAP općine Stolac. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fond za zaštitu okoliša FBiH i HNŽ • prekogranična suradnja i predpristupni fondovi • vodovod Dubrave • izgradnja regionalne deponije • korištenje obnovljivih izvora energije • Prostorni plan općine Stolac.
SLABOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • nepostojanje gradske deponije • velik broj divljih odlagališta • nepostojanje pročišćivača otpadnih voda • nedovoljna izgrađena ekološka svijest građana • ugroženost flore i faune u Hutovu blatu i Bregavi • nezainteresiranost građana u procesu planiranja i odlučivanja • niska energetska učinkovitost školskih zgrada i zgrada institucija u Općini • neučinkovitost inspekcijskih službi. 	<ul style="list-style-type: none"> • nejasan utjecaj projekta „Gornji horizonti“ na područje sliva Bregave i podzemnih voda općine Stolac • globalni utjecaj zagađenja • klimatske promjene • elementarne nepogode.

Tablica 25 Swot analiza životne sredine

OPERATIVNI CILJEVI PLANA ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Ciljevi zaštite životne sredine	Veza sa strateškim ciljevima	Veza s operativnim ciljevima u drugim sektorima
OC1. Do 2021. godine poboljšati kvalitetu komunalnih i ostalih usluga	SC3 Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu	OC 1 ekonomskog razvoja OC2 ekonomskog razvoja
OC2. Do 2021. g.. uspostaviti učinkovit sustav upravljanja otpadom	SC3 Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu	OC 2 ekonomskog razvoja
OC3do 2021. poboljšati energetska učinkovitost na zgradama javnih ustanova	SC3 Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu	OC 1 ekonomskog razvoja OC 1 društvene sredine
OC4 do 2021. unaprijediti postojeću prometnu infrastrukturu	SC3 Razvijena zajednica s izgrađenom komunalnom i društvenom infrastrukturom i socijalnom uključenosti, koja će osigurati veću kvalitetu života na selu i u gradu	OC 3 ekonomskog razvoja

Tablica 26 Operativni ciljevi zaštite životne sredine

Integracija sa strateškim dokumentima viših razina

Prilikom izrade operativnih ciljeva zaštite životne sredine napravljen je uvid u strateške dokumente viših razina vlasti. Na razini Hercegovačko-neretvanske županije trenutno nema važećih strateških dokumenata. Plan okolišnog razvoja usklađene je i s Akcijskim planom zaštite životne sredine Bosne i Hercegovine (NEAP BiH).

Strategijom zaštite okoliša FBiH (2008. - 2018.) kroz strateške ciljeve predviđeno je minimiziranje rizika za ljudsko zdravlje, stvaranje uvjeta za skladan i prostorno uravnotežen socio-ekonomski razvoj i unaprjeđenje korištenja energije. U Akcijskom planu zaštite životne sredine Bosne i Hercegovine (NEAP BiH) zadani su ciljevi: integralno upravljanje vodama, zdravlje i sigurnost, zemljišni resursi, integralno upravljanje prostorom, upravljanje kvalitetom zraka i upravljanje otpadom, koji su u vezi s operativnim ciljevima zaštite životne sredine. Strateški plan i program razvoja energetskeg sektora FBiH u programu energetskeg menadžment i energetska efikasnost predviđene su mjere za energetskeg učinkovitost.

PROGRAMI, PROJEKTI I MJERE

Program	Projekt/mjere
1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	1.1. P: nastavak izgradnje vodovoda Dubrave 1.2. P: nastavak izgradnje vodovoda Hodovo - Rotimlja 1.3. P: nastavak izgradnje vodovoda Greda - Aladinići 1.4. P: izgradnja vodoopskrbnog sustava za naselja Kruševo, Poplat, Bjelojevići, Burmazi 1.5. P: izgradnja vodoopskrbnog sustava Poprati 1.6. P: rekonstrukcija vodoopskrbnog sustava Stolac 1.7. P: izgradnja uređaja za pročišćavanje otpadnih voda 1.8. P: izgradnja cjevovoda za odvodnju otpadnih voda.
2. Upravljanje otpadom	2.1. P: sanacija postojeće deponije na Radimlji 2.2. P: sanacija divljih deponija 2.3. M: edukacija i podizanje svijesti građana u pogledu upravljanja otpadom 2.4. P: uvođenje selektivnog prikupljanja otpada u općini Stolac

3. Povećanje energetske učinkovitosti	3.1. P: unapređenje energetske učinkovitosti zgrada javnih ustanova i zgrada kolektivnog smještaja 3.2. M: povećanje energetske učinkovitosti javne rasvjete.
4. Unapređenje cestovne infrastrukture	4.1. P: izgradnja autobusnih stajališta u Općini 4.2. P: rekonstrukcija regionalnog puta Stolac – Berkovići 4.3. P: rekonstrukcija magistralnog puta M17.3 4.4. M: redovno održavanje, sanacija i izgradnja lokalnih putova u Općini 4.5. P: izgradnja nogostupa u Općini.

Tablica 27 Programi, projekti i mjere zaštite životne sredine

5 OPERATIVNI DIO

5.1 Plan implementacije

5.1.1 Orijentacijski pregled prioritetnih projekata i mjera za trogodišnje razdoblje

Plan implementacije STRATEGIJE RAZVOJA OPĆINE STOLAC 2015. - 2024.							
Sektor 1: EKONOMSKI RAZVOJ							
Projekti/mjere	Program	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Orijentacijsko razdoblje realizacije (dinamika implementacije)			Nositelji implementacije	Ciljne grupe (korisnici)
			2018.	2019.	2020.		
Mjera 1.1. Izgrađivanje komunalne infrastrukture u GPZ Hodovo	1. Razvoj poduzetničke infrastrukture	SC2 OC1, OC3				Općina Stolec	Poduzetnici
Mjera 1.2. Izgrađivanje i uspostavljanje poslovnog inkubatora	1. Razvoj poduzetničke infrastrukture	SC2 OC1, OC3				Općina Stolec	Poduzetnici
Mjera 1.3. Podržavanje poduzetnika u GPZ Hodovo (komunalne olakšice, povoljna cijena zemljišta)	1. Razvoj poduzetničke infrastrukture	SC2 OC1, OC3				Općina Stolec	Poduzetnici
Mjera 1.4. Promocija GPZ Hodovo	1. Razvoj poduzetničke infrastrukture	SC2 OC1, OC3				Općina Stolec	Poduzetnici

Projekt 1.5. Kreditno-jamstveni fond	1. Razvoj poduzetničke infrastrukture	SC1, SC2 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poduzetnici
Mjera 2.1. Poticanje razvoja voćarstva, vinogradarstva i povrtlarstva	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici
Mjera 2.2. Poticanje poljoprivrednika na udruživanje (zadruga i udruge)	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici
Mjera 2.3. Poticanje razvoja pčelarstva	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Pčelari
Mjera 2.4. Poticanje proizvodnje aromatičnog i ljekovitog bilja	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici
Projekt 2.5. Sanacija vodonatopnog kanala	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici
Projekt 2.6. Proširivanje sustava za navodnjavanje	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici

Mjera 2.7. Davanje poljoprivrednog zemljišta u zakup	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici
Projekt 2.8. Brendiranje stolačke janjetine	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici
Mjera 2.9. Poticanje razvoja stočarstva	2. Razvoj poljoprivrede i proizvodnja zdrave hrane	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poljoprivrednici
Mjera 3.1. Promoviranje stolačkog turizma	3. Razvoj turizma	SC 1OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Projekt 3.2. Infrastrukturno uređivanje turističkih lokaliteta	3. Razvoj turizma	SC 1OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Mjera 3.3. Promoviranje aktivnog odmora kroz športski lov, ribolov	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Mjera 3.4. Podržavanje manifestacije „Stolačka tarča“	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac JU „Radimlja“	Građani i turisti
Mjera 3.5. Kontinuirano ulaganje u područja od posebnog kulturnog značaja	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac JU „Radimlja“	Građani i turisti

Projekt 3.6. Revitalizacija Starog grada	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Projekt 3.7. Stavljanje Radimlje i Boljuni pod zaštitu UNESCO-a	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Mjera 3.8. Podrška izgradnji smještajnih kapaciteta	3. Razvoj turizma	SC1, SC2 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Poduzetnici i turisti
Projekt 3.9. Izrada prostornog plana Parka prirode Hutovo blato	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Županija HNŽ	Građani i turisti
Projekt 3.10. Izrada monografije „Radimlja“	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Projekt 3.11. Obilježavanje turističkih potencijala Općine	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Projekt 3.12. Besplatan bežični internet u gradu	3. Razvoj turizma	SC3 OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Projekt 3.13. Izgradnja javnog sanitarnog čvora u gradu	3. Razvoj turizma	SC1, SC3 OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Mjera 3.14. Razvijanje ruralnog turizma	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani, turisti i poljoprivrednici
Projekt 3.15. Izgradnja šetnica i biciklističkih staza	3. Razvoj turizma	SC1, SC3 OC3				Općina Stolac	Građani i turisti

Projekt 3.16. Izrada monografije općine Stolac	3. Razvoj turizma	SC1				Općina Stolac	Građani i turisti
Projekt 3.17. Izrada turističkog simbola i suvenira Stoca	3. Razvoj turizma	SC1 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Projekt 3.18. Revitalizacija stolačkih gradskih česmi	3. Razvoj turizma	SC1, SC3				Općina Stolac	Građani i turisti
Sektor 2: DRUŠTVENI RAZVOJ							
Projekt 1.1. Analiza prostornih i kadrovskih mogućnosti za uvođenje novih struktura i zanimanja za potrebe tržišta rada	1. Unaprjeđenje obrazovanja	SC1, SC2, SC3 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Učenici i poduzetnici
Mjera 1.2. Stipendiranje studenata i učenika	1. Unaprjeđenje obrazovanja	SC3 OC1				Općina Stolac	Studenti i učenici
Mjera 1.3. Financiranje prijevoza učenika	1. Unaprjeđenje obrazovanja	SC3 OC1, OC2				Općina Stolac	Učenici
Projekt 2.1. Rekonstrukcija, obnova i dogradnja školskih objekata	2. Izgradnja obrazovne infrastrukture	SC3 OC1, OC2, OC3				Općina Stolac	Učenici
Projekt 2.2. Rekonstrukcija zgrade Dječjeg vrtića Stolac	2. Izgradnja obrazovne infrastrukture	SC3 OC1				Općina Stolac	Djeca predškolskog uzrasta
Projekt 2.3. Projekt energetske učinkovitosti u	2. Izgradnja obrazovne	SC3					Učenici, građani

školama i dr. Javnim ustanovama	infrastrukture	OC1				Općina Stolac	
Projekt 3.1. Sanacija školske športske dvorane	3. Razvoj športa	SC3 OC1, OC2				Općina Stolac	Učenici, građani
Projekt 3.2. Izgradnja školske športske dvorane (Crniči)	3. Razvoj športa	SC3 OC1, OC2				Općina Stolac	Učenici, građani
Mjera 3.3. Podrška organiziranju športskih turnira	3. Razvoj športa	SC3 OC1, OC2				Općina Stolac	Učenici, građani
Mjera 3.4. Podrška aktivnosti športskih klubova	3. Razvoj športa	SC3 OC1				Općina Stolac	Sportaši
Projekt 3.5. Izgradnja gradske športske dvorane	3. Razvoj športa	SC3 OC1, OC2				Općina Stolac	Sportaši, građani
Mjera 4.1. Održavanje likovnih kolonija	4. Obogaćivanje ponude kulturnih sadržaja Općine	SC1 OC1				Općina Stolac	Likovni umjetnici i građani
Mjera 4.2. Podrška tradicionalnim kulturnim manifestacijama u Općini	4. Obogaćivanje ponude kulturnih sadržaja Općine	SC1 OC2				Općina Stolac	Građani
Projekt 4.3. Rekonstrukcija Kulturnog doma	4. Obogaćivanje ponude kulturnih sadržaja Općine	SC3 OC2, OC3				Općina Stolac	Građani
Projekt 4.4. Izgradnja muzeja stolačkog kraja	4. Obogaćivanje ponude kulturnih sadržaja Općine	SC1 OC2				Općina Stolac	Građani, turisti

Projekt 5.1. Obnova i proširivanje smještajnih kapaciteta „Doma za soc. I zdrav. Zbrinjavanje osoba sa invaliditetom“	5. Unaprjeđenje zdravstvene i socijalne zaštite	SC3 OC2, OC3				Općina Stolac	Korisnici doma
Projekt 5.2. Dodjela lokacija i izgradnja kuća za stambeno zbrinjavanje Roma	5. Unaprjeđenje zdravstvene i socijalne zaštite	SC3 OC3				Općina Stolac	Romsko stanovništvo općine Stolac
Projekt 5.3. Prilagođavanje infrastrukture javnih ustanova osobama s invaliditetom	5. Unaprjeđenje zdravstvene i socijalne zaštite	SC3 OC3				Općina Stolac	Osobe sa invaliditetom
Projekt 5.4. revitalizacija Koštane bolnice	5. Unaprjeđenje zdravstvene i socijalne zaštite	SC3 OC3				Općina Stolac	Korisnici
Sektor 3: ZAŠTITA I RAZVOJ OKOLIŠA							
Projekt 1.1. Nastavak izgradnje vodovoda Dubrave	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC1, SC3 OC1				Općina Stolac	Građani
Projekt 1.2. Nastavak izgradnje vodovoda Hodovo-Rotimlja	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC1, SC3 OC1				Općina Stolac	Građani
Projekt 1.3. Nastavak izgradnje vodovoda Greda-Aladinići	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC1, SC3 OC1				Općina Stolac	Građani

Projekt 1.4. Izgradnja vodoopskrbnog sustava naselja Kruševo, Poplat, Bjelojevići, Burmazi	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC1, SC3 OC1				Općina Stolac	Građani
Projekt 1.5. Izgradnja vodoopskrbnog sustava Poprati	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC1, SC3				Općina Stolac	Građani
Projekt 1.6. Rekonstrukcija vodoopskrbnog sustava Stolac	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC3 OC1				Općina Stolac	Građani
Projekt 1.7. Izgradnja uređaja za pročišćavanje otpadnih voda	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC3 OC1				Općina Stolac	Građani
Projekt 1.8. Izgradnja cjevovoda za odvodnju otpadnih voda	1. Izgradnja vodoopskrbe i kanalizacije	SC3 OC1				Općina Stolac	Građani
Projekt 2.1. Sanacija postojeće deponije na Radimlji	2. Upravljanje otpadom	SC3 OC2				Općina Stolac	Građani, poslovni subjekti
Projekt 2.2. Sanacija divljih deponija	2. Upravljanje otpadom	SC3 OC2				Općina Stolac	Građani
Mjera 2.3. Edukacija i podizanje svijesti građana u pogledu upravljanja otpadom	2. Upravljanje otpadom	SC3 OC2				Općina Stolac	Građani, učenici

Projekt 2.4. Uvođenje selektivnog prikupljanja otpada u općini Stolac	2. Upravljanje otpadom	SC3 OC2				Općina Stolac	Građani
Projekt 3.1. Unapređenje energetske učinkovitosti zgrada javnih ustanova i zgrada kolektivnog smještaja	3. Povećanje energetske učinkovitosti	SC3 OC3				Općina Stolac	Djeca predškolskog uzrasta, školska djeca, građani
Mjera 3.2. Povećanje energetske učinkovitosti javne rasvjete	3. Povećanje energetske učinkovitosti	SC3 OC3				Općina Stolac	Građani
Projekt 4.1. Izgradnja autobusnih stajališta u Općini	4. Unaprjeđenje cestovne infrastrukture	SC3, SC1 OC4				Općina Stolac	Građani, učenici
Projekt 4.2. Rekonstrukcija regionalnog puta Stolac-Berkovići	4. Unaprjeđenje cestovne infrastrukture	SC3 OC4				Općina Stolac	Građani, turisti
Projekt 4.3. Rekonstrukcija magistralnog puta M17.3	4. Unaprjeđenje cestovne infrastrukture	SC3 OC4				Općina Stolac	Građani, turisti, poslovni subjekti
Mjera 4.4. Redovno održavanje, sanacija i izgradnja lokalnih putova u općini Stolac	4. Unaprjeđenje cestovne infrastrukture	SC3 OC4				Općina Stolac	Građani
Projekt 4.5. Izgradnja nogostupa u općini Stolac	4. Unaprjeđenje cestovne infrastrukture	SC3 OC4				Općina Stolac	Građani, učenici

5.2 Indikativni plan financiranja strateških projekata i mjera za naredne tri godine

Indikativni plan financiranja strateških projekata i mjera za naredne tri godine - GOSPODARSKI SEKTOR																
Veza sa strateškim ciljem/ciljevima	Projekt / mjera	Indikatori	Ukupni orijentacijski izdaci u KM	Financiranje iz općinskog proračuna				Financiranje iz ostalih izvora u KM								Nositelji implementacije
				god. I	god. II	god. III	Ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Županija	Država	Javna poduzeća	Privatni	IPA	Donatori	Ostalo	
SC2	Mjera 1.1. Izgrađivanje komunalne infrastrukture u GPZ Hodovo	Broj metara izgrađene komunalne infrastrukture	450 000	150 000	150 000	150 000	450 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC2	Mjera 1.2. Izgrađivanje i uspostavljanje poslovnog inkubatora	Izgrađen inkubator, broj <i>start-up</i> proizvodnih poslovnih subjekata	200 000	0	0	20 000	20 000	0	0	0	0	0	0	180 000	0	Općina Stolac
SC2	Mjera 1.3. Podržavanje poduzetnika u GPZ Hodovo (komunalne olakšice, povoljna cijena zemljišta)	Broj novih poduzetnika u Zoni														Općina Stolac
SC2	Mjera 1.4. Promocija GPZ Hodovo	Broj novih poduzetnika u Zoni	6 000	2 000	2 000	2 000	6 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac

SC1, SC2	Projekt 1.5. Kreditno-jamstveni fond	Odluka o formiranju fonda i iznos finansijskih sredstava za fond godišnje	30 000	0	0	30 000	30 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, poslovne banke
SC1	Mjera 2.1. Poticanje razvoja voćarstva, vinogradarstva i povrtlarstva	Broj podignutih vinograda i obrađenih poljoprivrednih površina	100 000	5 000	10 000	10 000	25 000	0	75 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Ministarstvo poljoprivrede HNŽ i FBIH
SC1	Mjera 2.2. Poticanje poljoprivrednika na udruživanje (zadruga i udruge)	Osnovana zadruga i udruga	16 000	2 000	2 000	2 000	6 000	0	1 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Ministarstvo poljoprivrede HNŽ i FBIH
SC1	Mjera 2.3. Poticanje razvoja pčelarstva	Broj novih pčelara i povećanje broja košnica kod postojećih pčelara	13 000	1 000	1 000	1 000	3 000	0	10 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Ministarstvo poljoprivrede HNŽ i FBIH
SC1	Mjera 2.4. Poticanje proizvodnje aromatičnog i ljekovitog bilja	Broj podignutih nasada ljekovitog i aromatičnog bilja	100 000	5 000	10 000	10 000	25 000	0	75 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Ministarstvo poljoprivrede HNŽ i FBIH
SC1	Projekt 2.5. Sanacija vodonatopnog kanala	Broj metara saniranog kanala	30 000		10 000	10 000	20 000	0	0	0	0	0	0	10 000	0	Općina Stolac

SC1	Projekt 2.6. Proširivanje sustava za navodnjavanje	Broj metara izgrađenog kanala	160 000	20 000	20 000	20 000	60 000	0	100 000	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC1	Mjera 2.7. Davanje poljoprivrednog zemljišta u zakup	Odluka o davanju u zakup poljoprivrednog zemljišta. Ugovori o zakupu poljoprivrednog zemljišta													Općina Stolac, Ministarstvo poljoprivrede HNŽ
SC1	Projekt 2.8. Brendiranje stolačke janjetine	Brendirana janjetina						0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, zavod za intelektualno vlasništvo BiH
SC1	Mjera 2.9. Poticanje razvoja stočarstva	Broj farmara kozarstva i ovčarstva	162 000	4 000	4 000	4 000	12 000	0	150 000	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Ministarstvo poljoprivrede HNŽ i FBIH
SC1	Mjera 3.1. Promoviranje stolačkog turizma	Broj turističkih posjeta						0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja, Turistička zajednica
SC1	Projekt 3.2. Infrastrukturno uređivanje turističkih lokaliteta	Broj metara uređenih turističkih potencijala	200 000	50 000	50 000	100 000	200 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja

SC1	Mjera 3.3. Promoviranje aktivnog odmora kroz športski lov, ribolov	Broj turističkih posjeta Broj karata prodanih turistima						0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC1	Mjera 3.4. Podržavanje manifestacije „Stolačka tarča“	Broj posjetitelja manifestacije	30 000	10 000	10 000	10 000	30 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC1	Mjera 3.5. Kontinuirano ulaganje u područja od posebnog kulturnog značaja		100 000	30 000	30 000	40 000	100 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC1	Projekt 3.6. Revitalizacija na Starome gradu	Broj posjetitelja i održanih događaja	100 000	30 000	30 000	40 000	100 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC1	Projekt 3.7. Stavljanje Radimlje i Boljuni pod zaštitu UNESCO-a	Broj posjetitelja – broj prodanih ulaznica						0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC1, SC2	Mjera 3.8. Podrška izgradnji smještajnih kapaciteta	Broj otvorenih smještajnih kapaciteta						0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC1	Projekt 3.9. Izrada prostornog plana Parka prirode Hutovo blato							0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Županija HNŽ

SC1	Projekt 3.10. Izrada monografije „Radimlja“	Broj izrađenih i prodanih brošura	20 000	20 000			20 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC1	Projekt 3.11. Obilježavanje turističkih potencijala Općine	Broj obilježenih turističkih potencijala	5 000		2 500	2 500	5 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC3	Projekt 3.12. Besplatan bežični internet u gradu	Broj korisnika	5 000			5 000	5 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3, SC3	Projekt 3.13. Izgradnja javnog sanitarnog čvora u gradu	Čistiji grad, naplaćene „ulaznice“	20 000			20 000	20 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Komunalno poduzeće Stolac
SC1	Mjera 3.14. Razvijanje ruralnog turizma	Broj posjetitelja zainteresiranih za ruralni turizam						0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja, Turistička zajednica
SC1, SC3	Projekt 3.15. Izgradnja šetnica i biciklističkih staza	Broj km izgrađenih šetnica i biciklističkih staza	20 000		10 000	10 000	20 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC1	Projekt 3.16. Izrada monografije općine Stolac	Tiskane i prodane brošure monografije	20 000		10 000	10 000	20 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac

SC1	Projekt 3.17. Izrada turističkih simbola i suvenira Stoca	Broj prodanih turističkih simbola i suvenira Stoca	10 000	3 000	3 000	4 000	10 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac, JU Radimlja
SC1, SC3	Projekt 3.18. Revitalizacija stolačkih gradskih česmi	Broj revitaliziranih česmi	10 000	0	5 000	5 000	10 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac

Indikativni plan financiranja strateških projekata i mjera za naredne tri godine - DRUŠTVENI SEKTOR															
Veza sa strateškim ciljem/ciljevima	Projekt / mjera	Indikatori	Ukupni orijentacijski izdaci u KM	Financiranje iz općinskog proračuna				Financiranje iz ostalih izvora u KM							Nositelji implementacije
				god. I	god. II	god. III	Ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Županija	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori	
SC1, SC2, SC3	Projekt 1.1. Analiza prostornih i kadrovskih mogućnosti za uvođenje novih struktura i zanimanja u srednjoj školi za potrebe tržišta rada	Protokolirana urađena analiza prostornih mogućnosti za uvođenje novih struktura i zanimanja	2 000		1 000	1 000	2 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Mjera 1.2. Stipendiranje studenata	Broj stipendista	90 000	30 000	30 000	30 000	90 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac

SC3	Mjera 1.3. Financiranje prijevoza učenika	Broj učenika koji koriste prijevoz	960 000	320 000	320 000	320 000	960 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 2.1. Rekonstrukcija, obnova i dogradnja školskih objekata	Broj kvadrata obnovljenih školskih objekata	230 000	10 000	10 000	10 000	30 000	0	200 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 2.2. Rekonstrukcija zgrade Dječjeg vrtića	Iznos računa za energiju nakon sanacije (uspoređen sa računom prije sanacije)	115 000	5 000	5 000	5 000	15 000	0	100 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac Dječji Vrtić Stolac
SC3	Projekt 2.3. Uvođenje sustava grijanja u osnovnu školu Crnići	Iznos računa za energiju nakon sanacije (uspoređen s računom prije sanacije)	200 000	0	0	0	0	0	200 000	0	0	0	0	0	0	HNŽ/FBIH O.Š. Crnići
SC3	Projekt 3.1. Sanacija školske športske dvorane	Iznos računa za energiju nakon sanacije (uspoređen s računom prije sanacije); obnovljena dvorana, broj športskih manifestacija	20 000	0	0	10 000	10 000	0	10 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 3.2. Izgradnja školske športske dvorane (Crnići)	Izgrađena dvorana, broj športskih manifestacija	1 000 000	300 000	300 000	0	600 000	0	0	0	0	0	0	400 000	0	Općina Stolac O.Š Crnići

SC3	Mjera 3.3. Podrška organiziranju športskih turnira	Broj sudionika i posjetitelja športskih turnira	45 000	15 000	15 000	15 000	45 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac ŠSOS
SC3	Mjera 3.4. Podrška aktivnosti športskih klubova	Broj osvojenih medalja	340 000	80 000	80 000	80 000	240 000	0	100 000	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 3.5. Izgradnja gradske športske dvorane	Izgrađena gradska dvorana i broj održanih manifestacija	2 000 000	0	0	0	0	0	1 000 000	0	0	0	0	1 000 000	Općina Stolac
SC1	Mjera 4.1. Održavanje likovnih kolonija	Broj sudionika u likovnoj koloniji	15 000	5 000	5 000	5 000	15 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC1	Mjera 4.2. Podrška tradicionalnim kulturnim manifestacijama u Općini	Broj posjetitelja	190 000	30 000	30 000	30 000	90 000	0	100 000	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 4.3. Rekonstrukcija Kulturnog doma	Broj korisnika Kulturnog doma	200 000	0	50 000	50 000	100 000	0	0	0	0	0	0	100 000	Općina Stolac
SC1	Projekt 4.4. Izgradnja muzeja stolačkog kraja	Broj posjeta	20 000	0	0	20 000	20 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac

SC3	Projekt 5.1. Obnova i proširivanje smještajnih kapaciteta „Doma“	Broj pruženih usluga u „Domu“	500 000	0	0	0	0	0	500 000	0	0	0	0	0	0	HNŽ-Ministarstvo Zdravstva, rada i soc.rada
SC3	Projekt 5.2. Stambeno zbrinjavanje Roma	Broj izgrađenih kolektivnih stambenih jedinica	200 000		20 000		20 000	0	0	180 000	0	0	0	0	0	Općina Stolac, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
SC3	Projekt 5.3. Prilagođavanje infrastrukture javnih ustanova osobama s invaliditetom	Izgrađeni pristupi javnim ustanovama osobama s invaliditetom	10 000	2 000	3 000	3 000	10 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 5.4. Revitalizacija Koštane bolnice	Broj pruženih fizioterapijskih usluga	2 000 000	0	0	0	0	0	0	0	0	2 000 000	0	0	0	Općina Stolac

Indikativni plan financiranja strateških projekata i mjera za naredne tri godine - SEKTOR OKOLIŠA																
Veza sa strateškim ciljem/ciljevima	Projekt / mjera	Indikatori	Ukupni orijentacijski izdaci u KM	Financiranje iz općinskog proračuna				Financiranje iz ostalih izvora u KM							Nositelji implementacije	
				god. I	god. II	god. III	Ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Županija	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori		Ostalo
SC1, SC3	Projekt 1.1. Nastavak izgradnje vodovoda Dubrave	Dužina u km	10 000 000	350 000	350 000	300 000	1000 000	0	9 000 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC1, SC3	Projekt 1.2. Nastavak izgradnje vodovoda Hodovo-Rotimlja	Dužina u km	150 000	50 000	50 000	50 000	150 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC1, SC3	Projekt 1.3. Nastavak izgradnje vodovoda Greda-Aladinići	Dužina u km	400 000	200 000	100 000	100 000	400 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC1, SC3	Projekt 1.4. Izgradnja vodoopskrbnog sustava naselja Kruševo, Poplat, Bjelojevići, Burmazi	Broj kilometara vodovoda i broj priključaka na vodovod	50 000	0	0	50 000	50 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac

SC1, SC3	Projekt 1.5. Izgradnja vodoopskrbnog sustava Poprati	Broj kilometara vodovoda i broj priključaka na vodovod	50 000	0	0	50 000	50 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 1.6. Rekonstrukcija vodoopskrbnog sustava Stolac	Uporabna dozvola	120 000	60 000	30 000	30 000	120 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 1.7. Izgradnja uređaja za pročišćavanje otpadnih voda	Dužina u km	2 000 000	0	0	0	0	0	500 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 1.8. Izgradnja cjevovoda za odvodnju otpadnih voda	Dužina u km	1 500 000	0	0	0	0	0	500 000	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 2.1. Sanacija postojeće deponije na Radimlji	Sanirana deponija	110 000	70 000	20 000	20 000	110 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 2.2. Sanacija divljih deponija	Broj uklonjenih divljih deponija	30 000	12 000	10 000	8 000	30 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Mjera 2.3. Edukacija i podizanje svijesti građana u pogledu upravljanju otpadom	Broj građana sudionika edukativnih predavanja	10 000	3 000	3 000	4 000	10 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac

SC3	Projekt 2.4. Uvođenje selektivnog prikupljanja otpada u općini Stolac	Broj kućanstava kod kojih je uveden sustav	200 000	0	50 000	150 000	200 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 3.1. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti zgrada javnih ustanova i zgrada kolektivnog smještaja	Iznos računa za energiju nakon provođenja energetske učinkovitosti ustanova (uspoređen s računom prije provođenja energetske učinkovitosti)	500 000	0	0	0	0	0	400 000	0	0	100 000	0	0	Općina Stolac
SC3	Mjera 3.2. Povećanje energetske učinkovitosti javne rasvjete	Broj rekonstruiranih rasvjetnih mjesta i broj zamijenjenih rasvjetnih tijela	100 000	0	20 000	20 000	40 000	0	60 000	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3, SC1	Projekt 4.1. Izgradnja autobusnih stajališta u Općini	Izgrađena autobusna stajališta	20 000	0	20 000	0	20 000	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 4.2. Rekonstrukcija regionalnog puta Stolac-Berkovići	Dužina u km	400 000	0	0	0	0	0	400 000	0	0	0	0	0	HNŽ
SC3	Projekt 4.3. Rekonstrukcija magistralnog puta M17.3	Dužina u km	80 000 000	0	0	0	0	0	80 000 000	0	0	0	0	0	Vlada Federacije Ministarstvo prometa i veza F BiH

SC3	Mjera 4.4. Redovno održavanje, sanacija i izgradnja lokalnih putova u općini Stolac	Dužina u km	750 000	250 000	200 000	200 000	750 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac
SC3	Projekt 4.5. Izgradnja nogostupa u općini Stolac	Dužina u km	250 000	150 000	50 000	50 000	250 000	0	0	0	0	0	0	0	0	Općina Stolac